SZOCIALIZMUS ÖNIGAZGATÁS REFORM

Kossuth

SZOCIALIZMUS ÖNIGAZGATÁS REFORM

A szegedi elméleti tanácskozás tartalmi összefoglalása

Kossuth Könyvkiadó 1987

ISBN 963 09 3160 5

(4408)

AJÁNLÁS

A mennyiség minőségét ajánlom e vékony füzettel az olvasó figyelmébe. Majd száznyolcvan – írásban és szóban előadott – felfogásból és véleményből összeállt gondolati építmény vázát. Bizonyára lehetett volna több, s talán kiérleltebb nézettel is még tartalmasabbá tenni tudásunkat mai, magyarországi szocializmusunkról. Ám mégis abból kell kiindulnunk, hogy a szocializmusban és a szocializmusról gondolkodva a társadalmi gyakorlat jobbításában és a korhoz igazodó szocializmusfelfogásunk pontosításában annál megbízhatóbb építkező anyagra nem találhattunk, mint amit e három nap előadásaiban és polémiáiban együttesen fölhalmoztunk.

Munkánk középpontjában a gyakorlatnak irányt ajánló elmélet és a teóriát is alakításra késztető, a gyakorlatban sarjadt folyamatok álltak. Szegeden jelenünkről és a jövő alakításának lehetséges irányáról valóságos, felelős és toleráns vita folyt – a ma legteljesebb valóságismeretünk ebből formálódott ki. Ahhoz, hogy az elméleti tanácskozás az idő mérlegén se üres filozofálgatásnak ítéltessék meg, e megszerzett tudásunknak valóságos, felelős cselekvésben kell materializálódnia és további termékenyítő vitában csiszolódnia.

A tettekhez és a tettekre ösztönző alkotó vitához ajánlom e közös munka eredményeit.

Berecz János

BEVEZETŐ

A tanácskozásról

Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztálya és a Csongrád Megyei Pártbizottság 1987. február 19–21-én országos *elméleti tanácskozást* szervezett *Szegeden „A szocializmus fejlődésének időszerű kérdései hazánkban"* címmel.

A tanácskozáson több mint 400 személy vett részt: különböző társadalomtudományok kutatói, marxista oktatók, propagandisták, a társadalmi-politikai élet képviselői, párt-, állami és tömegmozgalmi tisztségviselők, gazdasági vezetők.

A tanácskozáson „A szocializmus valósága és fejlődése Magyarországon" címmel Berecz János tartott bevezető előadást. A szekcióülések előtt Huszár István „Történelmi utunk és a közgondolkodás"; Berend T. Iván „Gazdasági útkeresés és megoldások a szocialista építés magyar gyakorlatában"; Kulcsár Kálmán „Társadalmi viszonyok és folyamatok a 80-as években"; Lakos Sándor „Politikai intézményrendszerünk működésének hatékonysága" és Benke Valéria „Társadalmi folyamatok, tudati viszonyok, társadalompolitika" címmel tartott vitaindítót. Az öt szekcióban – az írásban előre közzétett 35 korreferátum mellett – 130 résztvevő fejtette ki véleményét. A záró plenáris ülésen a szekcióvezetők beszámolói után Berecz János foglalta össze a tanácskozás következtetéseit.

A tanácskozás *célja* az volt, hogy a társadalmi gyakorlat, a kutatás és az ideológiai munka tapasztalatainak összegezésével *gazdagítsuk és megújítsuk tudásunkat,* ismereteinket a *szocializmusról,* annak *magyarországi valóságáról* és *fejlődéséről; segítsük* a magyar társadalom előtt álló *feladatok megvalósítását.*

A fejlődés fő kérdéseinek megoldását kereső, s ezen az alapon vitázó szellemi erők összpontosításával érdemi *támogatást* kívántunk adni az elméleti és ideológiai munkának a szocializmusfelfogás gazdagításához és a *társadalmi gyakorlat szükséges megújításához.* A tanácskozás középpontjában a hazai társadalmi gyakorlat

alkotó szellemű elemzése állt. A résztvevőket az a szándék és felelősség vezérelte, hogy *hozzájáruljanak* az *elméleti megújuláshoz*, a *szocializmus melletti* meggyőződésen alapuló *állásfoglalás* erősítéséhez.

A tanácskozásra jellemző volt a téma átfogó és sokrétű megközelítése. Ez megmutatkozott a szekciók, a korreferátumok témaköreinek sokrétűségében, valamint abban, hogy számos szakterületen ütköztek, csengtek egybe, illetve egészítették ki egymást a történészek, a közgazdászok, a szociológusok, a politológusok nézetei, gyakorlati tapasztalatai. Összességében a rendkívül *élénk*, szenvedélyes és mégis toleráns, valóságos *vita érdemi kérdésekről* folyt. Megtestesítette azt az őszinte, nyílt, segítőszándékú légkört, amely a tanácskozás egészének is sajátja volt. Mindennek eredményeként a tanácskozáson az ideológiai és politikai munkában hasznosítható és jelentős értékeket képviselő gondolatok összegződtek. Körvonalazódtak azok az *elméletileg megalapozott álláspontok*, amelyek a szocializmus *fejlődésének fő kérdéseiben*, egyszersmind programunk következetes megvalósításában, mai gyakorlatunk továbbfejlesztésében *képviselhetők*. Ugyanakkor a tanácskozás ráirányította a figyelmet több olyan fontos kérdésre, amelynek marxista elméleti tisztázása és gyakorlati megoldása további kutatásokat és vitákat igényel.

Az összefoglalás szükségéről

A magyar társadalom *fontos változások korszakát* éli:

– felgyorsult a civilizációs fejlődés, a tudományos-technikai forradalom. Ezzel együtt a legfejlettebb országokhoz képest technikai lemaradásunk növekedett;

– felerősödött az országok kölcsönös függősége;

– a valóság által túlhaladottá váltak a szocializmusról alkotott korábbi felfogásunk lényeges elemei;

– megtorpant az intenzív növekedési pályára való áttérés, s ennek következtében a gazdasági fejlődés;

– az életszínvonal stagnálása, az egyes rétegek helyzetében tapasztalható visszaesés társadalmi feszültségeket okoz;

– tartósan rögződtek gazdaságunk működésének fogyatékosságai;

– nem kielégítő a társadalmi fejlődést befolyásoló, segítő új értékek hajtóerővé válása;
– nem a változásokkal összhangban alakul a társadalom gondolkodás- és életmódja;
– változtak a politika és intézményrendszere iránti követelmények.

Ezek külön-külön is, de különösen együttesen olyan *kihívást* jelentenek számunkra, amelyet a *társadalom egészének és az egyes embernek is vállalnia kell.* Sok régi – már megoldottnak hitt – *kérdés* most *új* körülmények között vár *válaszra,* és teljesen új problémákkal is találkozunk. Követelmény tehát az *útkeresés,* a többféle megoldásváltozat előtérbe állítása, a *kísérletezés.*

Természetszerű, hogy ilyenkor *szélsőséges válaszok is* születnek, és „csodatévők" is jelentkeznek. Van, aki a fejlett tőkés országok komplex gazdasági gyakorlatának valamiféle „honosításában" véli megtalálni a fejlődés egyedül üdvözítő titkát. S olyan is van, aki görcsösen ragaszkodik gyakorlatunk alapelemeinek változatlanságához. Abban reménykedik, hogy ha nem változtatunk, nem „gyűrűznek be" a világ kihívásai. Az embereket nagyon sokféle hatás éri annak megítélésében, hogy milyen is a valóság, s a nehézségekből merre és hogyan vezet kiút, vannak-e a fejlődésnek lehetőségei. Az azonban tény, hogy hazánkban az *emberek* döntő többsége a *szocializmusban* és a *szocializmustól várja* a *boldogulást.*

A magyar társadalom mostani fejlődési szakaszában építünk eredményeinkre, megőrizzük vívmányainkat, és változtatunk azon, amin szükséges a szocializmus előrehaladása érdekében. Ezt követeli belső fejlődésünk és a világban végbemenő folyamatokhoz való alkalmazkodás szükségszerűsége. Fejlődésünk mai szakaszában alapvető feladat a megérlelődött változtatási szükségletek gyakorlati cselekvésre váltása. *Megalapozottan, a reális helyzet pontos ismeretében és a várható következményeket jól felmérve, felelősséggel kell dönteni arról, hogy mit kell megújítani és hogyan.* Ennek érdekében az elméleti munka különböző műhelyeinek is egyesíteniük kell erőfeszítéseiket, és fejlődésünk kérdéseit valóban sokoldalú megközelítéssel elemezve kell *az alternatívák feltárásával segíteniük* a *felelős politikai döntéseket.*

A Magyar Szocialista Munkáspárt *XIII. kongresszusán* sokrétűen és mélyen elemezte társadalmi-gazdasági viszonyainkat. A párt és a társadalom tevékenységének *középpontjában* ma a kongresszus *ha-*

tározatainak végrehajtása áll. A menet közben tapasztalt *elmaradások,* illetve a *feltételek újabb változásai* szükségessé tettek a feladatokban *hangsúly-változásokat.* Ezeket a *pontosításokat* kezdte el a Központi Bizottság 1986. november 19–20-i ülése. A szegedi tanácskozás a kongresszusi és a KB-határozatok szellemében vitákban:

– összegezte szocialista fejlődésünk történelmi tapasztalatait és jelenlegi sajátosságait;

– rávilágított társadalmi-gazdasági feszültségpontjainkra;

– hozzájárult a megoldások kereséséhez; a szerves reformkoncepcióról, a politikai rendszerről, a szocialista önigazgatás-felfogásunkról folyó közös gondolkodáshoz;

– egyetértésre jutott, hogy szocialista megújulásunk nemzeti program.

I. TÖRTÉNELMI UTUNK – TAPASZTALATOK, KÖVETKEZTETÉSEK

Mai életünk történelmi és társadalmi szempontból szorosan kapcsolódik nemzeti fejlődésünk előzményeihez. Szocialista építőmunkánk végső soron azokra az alapokra épül, melyeknek rétegei az előttünk élt nemzedékek tevékenysége nyomán rakódtak le.

Mai társadalmi viszonyainkban, életünk jelenségeiben egyszerre vannak jelen évszázadok hatásai, következményei és a létrejött szocialista társadalom alapviszonyaiból fakadó jellemző vonások. Ezek egymással összefonódva, sok esetben egymástól elválaszthatatlanul nyilvánulnak meg.

Mai valóságunkat meghatározó módon a felszabadulás óta eltelt évtizedek alakították. A közben átélt súlyos ellentmondások, hibák és tragédiák nem homályosíthatják el azt a tényt, hogy *az országban gyökeres társadalmi átalakulás ment végbe.* Történelmünk ez utóbbi szakasza olyan folyamat, melynek eredményei és ellentmondásai jelenítik meg a szakítást, a folyamatosságot és a megújulást. Széles körben ismert és – barátaink és ellenfeleink körében egyaránt – elismert az a korszakos fejlődés, amely *az utóbbi 30 évben az MSZMP vezetésével* ment végbe.

1. Folytonosság – szakítás – megújulás

A társadalmi átalakulás és fejlődés eredményeként hazánkban véglegesen felszámoltuk a kizsákmányoló osztályok uralmát és megszilárdítottuk a nép hatalmát. A tőkés magántulajdonban lévő termelőeszközök kisajátításával, majd a kisárutermelő mezőgazdaság szocialista átszervezésével az alapvető termelőeszközök társadalmi tulajdonba kerültek. Gazdaságunk teljesítménye a tervszerű munka eredményeként sokszorosára nőtt, szerkezete megváltozott, az ország iparosodott. A mező-

gazdaság felzárkózott a világ élvonalához. Átalakult a társadalom szerkezete, a társadalmi kapcsolatok, valamint a politikai intézmények rendszere. A szocialista demokrácia fejlődésével széles körű társadalmi összefogás, alapvető politikai egység alakult ki. Ez társadalmunk stabilitásának alapja. Történelmi fordulatot értünk el az életszínvonal, az életkörülmények javulásában, a művelődésben, a széles tömegek műveltségében, és mélyreható változások kezdődtek meg az életmódban. Kezdeményezéseink, kísérleteink, az általunk alkalmazott megoldások nemzetközileg is nagy figyelmet váltottak ki, s emelték az ország tekintélyét.

Mindezt joggal tartjuk az elmúlt évtizedek történelmi eredményének, elvitathatatlan vívmányának, olyan alapnak, amelyre építkezni lehet. Tudjuk – és a fiatal nemzedékkel való párbeszédben is tudatosítani kell –, hogy ezeket a vívmányokat a népi hatalom, a társadalmi tulajdon talaján, a párt vezetésével, a szocialista országokkal szövetségben érte el a magyar nép.

Szocialista *építőmunkánk nem volt töretlen.* 1956-ban ellenforradalom, súlyos nemzeti tragédia következett be.

Az MSZMP történelmi érdeme abban áll, hogy vállalva a néphatalom megvédésének teljes felelősségét, a kor és a helyzet követelményeihez igazítva gyakorlatát, *szakított* a múlt hibás politikájával, és következetesen a magyar nép érdekeit szolgáló politika kibontakoztatásával *megújította a szocialista társadalomépítés folyamatát.*

A megújulás hozta létre azokat a társadalmi és politikai feltételeket és eredményeket, melyek kellően *teherbíró, szocialista, demokratikus viszonyokat teremtettek* ahhoz, hogy feltárjuk az előrehaladásunk közben adódó nehézségeket, azok okait, összefüggéseit is.

Az *utóbbi időben* a legtöbb szó – és joggal – gazdaságunk *problémáiról* esik: a jövedelemtermelő képesség, a műszaki színvonal, az egyensúly, a szerkezetváltás kérdéseiről; s ezekkel összefüggésben az életszínvonal, a jövedelempolitika területén jelentkező nehézségekről. Nyugtalanító, hogy csökken az ország népessége, romlik a lakosság egészségi állapota, zavarok mutatkoznak a társadalmi beilleszkedésben, gondjaink vannak az erkölcsi normák érvényesülésével, elbizonytalanodás kíséri a társadalmi értékek és kapcsolatok változását. Ezeknek a jelenségeknek – noha nem egyforma mértékben – egyaránt *oka* és *következménye* a társadalomban érvényesülő sokféle változás, hatás és a *fejlődés lelassulása.*

A *szocializmus* építménye nyilvánvalóan *nincs még kész.* Ez azonban nem csökkentheti eddigi fejlődésünk értékét, nem vonhatja kétségbe munkánk értelmét. Alaposan megtanultuk: súlyos hibák forrása, ha csak a megtett utat, az eredményeket, a vívmányokat vesszük számba, s elfordítjuk a figyelmünket a meg nem oldott feladatokról. Ám az is igaz, ha a feladatok súlya alatt csak a problémákat látjuk, hangulati nyomásnak engedünk, méltatlanul leértékeljük saját, több évtizedes munkánkat, és ezzel olyan értékzavart idézünk elő, amely elhomályosítja a megtett utat és a távlatokat is.

Saját tapasztalataink és mások tapasztalatai is igazolják, hogy az új társadalom építése sokkal bonyolultabb, nehezebb, és ennek következtében sokkal hosszabb folyamat, mint ahogyan elképzeltük, amikor erre az útra léptünk. Ma reálisabban látjuk helyzetünket, valóságunkat, utunkat.

Tudjuk, hogy *nagy* és *nehéz feladatok* állnak előttünk a szocializmus továbbfejlődésének útján. *Megoldásukhoz* a népünk és a pártunk által az elmúlt évtizedekben megszerzett *tapasztalatok hasznosítása* mellett a mindenkori *új követelményekhez* való *alkalmazkodás, a határozott politikai cselekvés készségének, a szocialista haza iránti elkötelezettségnek az erősítésére* van szükség.

2. Nemzeti talajon – a világszocializmus részeként

A szocialista építés mindig történelmileg konkrét feltételek között megy végbe, a szocialista elvek megvalósítása felé csak a *nemzeti adottságok talaján* lehet előrehaladni. A szocialista építés soron következő céljait és feladatait a konkrét, az általunk megélt valóság elemzéséből kiindulva, a reális lehetőségek figyelembevételével, a különféle *nemzetközi tapasztalatokat nem feledve,* megoldásainkat azokkal mindig egybevetve lehet kitűzni. Ezért a tapasztalatért súlyos árat fizettünk, s így nincs jogunk elfelejteni.

Társadalmunk, gazdaságunk fejlődése szoros kölcsönhatásban van a többi szocialista ország helyzetének alakulásával, a szocializmus egyetemes ügyével. *Mércénk* az, hogy a *szocializmus internacionalista eszme,* amely *konkrét nemzeti körülmények között valósul meg.* Nincs szocialista fejlődés Magyarországon sem a más szocialista országokkal való kölcsönhatás nélkül. Ez a kölcsönösség feltételezi *egymás megértését* és a szocialista építés *általános törvényszerűségeinek* figyelembevételével az *útválasztás önállóságának* az *elismerését.*

A mi számunkra az a fontos, hogy saját tapasztalatainkra és érdekeinkre építsünk. Ugyanakkor más szocialista országokban lejátszódó folyamatok ösztönzést adhatnak számunkra, kedvezőbbé tehetik munkánk feltételeit, szélesíthetik nemzetközi mozgásterünket.

Természetes, hogy a szocialista útra lépő országok – így hazánk is – támaszkodtak a szovjet tapasztalatokra az új társadalom építésében. A szovjet fejlődés volt az első – és hosszú ideig az egyetlen – gyakorlat, amelyben a szocializmus megvalósítására irányuló társadalomátalakító munka megtestesült. Tanulságait egyetlen szocialista utat választó ország sem nélkülözhette. A szovjet tapasztalatok érlelték ki a szocialista építés általános, lényegi vonásait. E tapasztalatok felhasználásában azonban jellemzővé vált a mechanikus átvétel. A másolás, az általános érvényű tapasztalatok hasznosítása mellett, együtt járt a tévedések átvételével is. Ez hozzájárult különböző torzulások, feszültségek kialakulásához.

A hamis tekintélyekkel, a régi dogmákkal és gyakorlattal való szakítás, a megújulás törekvése nagy erővel nyilvánult meg az SZKP történelmi jelentőségű XX. kongresszusán. Ez lehetőséget nyitott a szocializmus elméletének és ideológiájának fejlesztésére, a szocializmus gyakorlatának szorosabb, szervesebb kapcsolatára az egyes országok konkrét adottságaival, a nemzeti sajátosságok figyelembevételére, végső soron: sokszínűbb, gazdagabb szocialista tapasztalat kibontására.

Bár az elméletben megszűnt az „egyetlen modell" teóriája, s helyreállt az egyensúly az általános törvényszerűségek és a nemzeti sajátosságok figyelembevétele között, ez a gyakorlatban – különféle okok miatt – mégsem érvényesült teljeskörűen.

Most egy újabb nagy történelmi kihívással kell a szocialista világrendszernek szembenéznie. A hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején a szocialista világrendszer fejlődése lelassult, a gazdasági növekedés üteme veszített a kapitalizmussal szembeni előnyéből, sőt nőtt elmaradásunk a technikai vívmányok alkalmazása terén. Ezeknek következtében is belső feszültségek alakultak ki. A szocialista országok fejlődésének lassulása és tudományos-műszaki lemaradása a nemzetközi politika terén is érzékeltette hatását; nehezítette a nemzetközi munkásmozgalom fejlődését; a szocializmus eszméjének térhódítását a fejlődő világban. Az imperializmus ve-

zető körei előtt világméretű történelmi revans lehetőségét csillantotta fel.

A tudományos-műszaki fejlődés új minőséget ért el, ami óriási hatással van a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok alakulására és a társadalmi kapcsolatokra. Ennek előnyeit egyelőre nagyobbrészt a legfejlettebb tőkés országok használják ki, bár a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió számos területen – így például az űrkutatásban, a rakétatechnikában, a nukleáris energia hasznosításában – korszakos eredményeket értek el. Ugyanakkor a történelmileg kialakult helyzet miatt és szubjektív okokból is megkéstek gazdaságuk szerkezeti átalakításával, intenzív pályára állításával, nem tudtak idejében és kellő lendülettel együttes technológiai áttörést végrehajtani.

Ezekre a kihívásokra megfelelően reagálni a szocializmus sorsát érintő létkérdés.

Ebben az összefüggésben meghatározó jelentőségű az SZKP politikájában bekövetkezett változás. Világpolitikai jelentőségű XXVII. kongresszusa óta az SZKP tanúbizonyságát adta, hogy vállalja az újabb történelmi kihívást, kész szembenézni a realitásokkal, új módon megközelíteni és megoldani a felhalmozódott problémákat, megtisztítani a jövő útját, eltávolítani mindazt, ami akadályozza a belső és a nemzetközi problémák megoldását. Ez a folyamat kedvezőbbé, tisztábbá, egyértelműbbé teszi saját munkánk nemzetközi feltételeit is, s újabb tapasztalatok feldolgozására, hasznosítására ad lehetőséget.

Az *SZKP* politikájának *sikere meghatározó* jelentőségű a *szocializmus* nemzetközi *fejlődése* és *hatása szempontjából.* Valamennyi szocialista ország számára fontos ösztönzést jelent.

Rendkívül nagy a jelentősége, hogy a Kínai Népköztársaságban is széles körű reformfolyamatok indultak meg a szocializmus erősítése érdekében.

3. Történelmünk és a közgondolkodás

A kor gyakorlati parancsának kényszerére az MSZMP a hazai társadalmi fejlődés által felvetett számos kérdésre képes volt saját választ adni. Az elmúlt harminc esztendőben a *magyar szocialista fej-*

lődés nagyon sok területen mutat fel *autonóm gondolkodást, önálló fejlődési pályákat.*

> Ilyen volt például a párt által a társadalmi folyamatokban betöltött szerepnek az újragondolása, a gazdaságirányítási rendszer reformja, a tulajdonviszonyok értelmezése, a szocialista tulajdonformák egyenrangúsága elvének és más tulajdonformák létjogosultságának elfogadása előbb a gyakorlatban, majd elméletileg is. Megváltozott az érdekviszonyok korábbi általános felfogása, s eljutottunk ezek differenciált jellegének felismeréséig. Ugyanide sorolható a reformfolyamat kimunkálása és megvalósítása.

Az ideológiában, a társadalomtudományokban ugyanakkor *késik* a szocialista fejlődés *hazai tapasztalatainak marxista–leninista elméleti általánosítása.* Ez *nehezíti* a kor kihívásaihoz való *alkalmazkodásunkat* és hátráltatja a szocializmusról egy mélyebb és reálisabb felfogás széles körű meggyökereztetését, növeli a tudatzavart.

Nyitottabb ideológiai munkára, élénkebb politikai és *tudományos közéletre van szükség* ahhoz, hogy *felfogásunk* a *szocializmusról* teljesebben *tükrözze a valóságot, a cselekvési lehetőségeket és szükségleteket.* Szélesebb körben kell tudatosítanunk tiszta és világos álláspontunkat, hogy a szocializmus építése történelmi folyamat, s ebben a formációban még tartósan – új „anyagokkal" és új módszerekkel – fogunk építkezni. Ez egyszerre figyelmeztet arra, hogy tudomásul kell vennünk a változások szükségességét és tényét, és értékítéleteinkben következetesebben kell ragaszkodnunk ahhoz, hogy az egyes folyamatokat, jelenségeket elhelyezzük össztársadalmi fejlődési folyamatainkban.

Ma a közgondolkodásban igen *eltérő felfogások* élnek a *szocializmusról.* Ebben szerepet játszik a megélt történelem személyes tapasztalata éppúgy, mint az elméleti vagy annak tartott örökség beszűrődése, a szocializmusfelfogás módosulásában közrejátszanak az új tudományos eredmények, de az ellenséges ideológiai hatások is.

A *ma élő nemzedékek* egy jelentős részének *felfogása* a szocializmusról olyan időszakban alakult ki, amikor más gondolkodás és más módszer – illúzióval, utópiával is terhelt cselekvés – érvényesült.

Különösen az úgynevezett ötvenes évekkel kapcsolatban lehet

érzékelni, hogy a feldolgozásban ma is vannak még hiányok és homályok, holott ezek az esztendők még mindig *sok levonható tanulságot* hordoznak. A nemzet iránt érzett felelősséggel kell az elemző munkát végezni, hogy az *új nemzedékek egy vállalható, a jövő számára is tanulságokat hordozó múltat kapjanak örökül.*

Közvéleményünk rendkívül érzékeny a problémákra. A felfogások különbözősége összhangban van társadalmunk tagoltságával, az érdekek sokrétűségével is. Egy reálisabb szocializmusszemlélet csak a mai magyar társadalom viszonyainak reálisabb ismeretén és a problémák megoldásában való felelősebb szerepvállaláson alapulhat.

Szorosabban *össze* kell tehát *kapcsolnunk a társadalmilag racionális cselekvést a szocializmus elveivel és céljainkkal.* Itt nem új jelenségről van szó, de most, a megújulás konkrét módjaival kapcsolatos vita fölerősödésekor különösen érdemes emlékezni arra, hogy, a *megújulás programja a politika, a tudomány és a gyakorlat azonos indítékú, azonos célú együttműködéséből* született meg. A fejlődési folyamatok lassulása, a továbbhaladást illetően bekövetkezett elbizonytalanodás is rendszerint akkor állt elő, amikor a három tényező között megbomlott az összhang.

1. Társadalmi-gazdasági feszültségpontjaink

Társadalmi céljaink megvalósításának, átfogó társadalompolitikai koncepciónk kialakításának és realizálásának *kulcskérdése* ma: a *gazdaság*. Létkérdés számunkra, hogyan felelünk meg a gazdasági kihívásoknak, milyen mértékben tudjuk ellensúlyozni a gazdaságunkat ért negatív hatásokat és azokat a nehézségeket, amelyek fejlődésünk során keletkeztek és abban törést, megtorpanást okoztak. Előrehaladásunk, sőt talpon maradásunk döntő feltétele lett a *hatékonyság és a minőség*, a *versenyképes termelés*, *a nemzetközi munkamegosztásban a lehetőségeinkre épülő eredményesebb részvétel.*

A gazdaság fejlődésének ugyanakkor nélkülözhetetlen feltétele a tudomány, az általános és szakmai műveltségi színvonal és a *megfelelő politikai és ideológiai környezet.*

Sorsdöntő számunkra, hogy a gyakorlatban is áttérjünk az intenzív növekedési pályára, hogy a *meglévő objektív és szubjektív erőforrásokat* maximálisan *kihasználjuk.* Országunkban az ehhez meglévő *kezdeményezőkészség, szellemi kapacitás* kihasználása érdekében rugalmasságra, határozott cselekvésre van szükség. Elengedhetetlen a folytonosan változó külső és belső feltételekhez igazodó, a szükséges megoldásokat felkutató és alkalmazó *reagálóképességünk növelése.*

A változtatástól nem tántoríthat el minket, hogy láthatóbbá lettek történelmi eredetű elmaradásaink és társadalmunk ellentmondásai és feszültségei. Ezeket mint realitásokat, súlyuk, valóságos természetük szerint, erőforrásaink, eszközeink s lehetőségeink arányában kezeljük.

Mai valóságunk legszembetűnőbb ellentmondásait csakis komplex módon és összefüggéseiben lehet értelmezni: miközben hazánk minden korábbi szakaszhoz képest magasabb gazdasági fejlettségi színvonalat ért el, gazdasági nehézségeink feszítőek. Miközben termelőerőink színvonala bármelyik előző időszak színvonalát felülmúlja, gondjaink, konfliktusaink a gazdasági szférában nagyobbak a megelőző időszakénál.

a) *A gazdaság hatékonyságának problémái*

A mi társadalmunkban a termelőerők és a termelési viszonyok közötti viszonylagos összhang biztosítása alapvetően *politikai feladat.* Az összhang nagymértékben attól is függ, hogy a politika miként képes feltárni, kifejezni és megoldani – hajtóerőként, emelőként használni – a két oldal közti ellentmondásokat. *Ma nélkülözhetetlen a termelőerők minőségi megújítása* és ennek elősegítéséhez a termelési viszonyok továbbfejlesztése.

A *politika feladata* a *gazdaság hatékony működéséhez* szükséges *társadalmi feltételek* biztosítása. Ezen belül a jelenlegi időszakban a feladat:

– a szocialista tulajdonformák fejlődéséhez, differenciálódásához szükséges politikai feltételek kialakítása;

– a tudományos-műszaki haladás társadalmi-gazdasági feltételrendszerének megteremtése és fenntartása;

– a gazdaságirányítás intézményrendszerének a gazdaság fejlődési törvényszerűségeivel összhangban lévő átalakítása;

– a nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolatokban való aktív részvételre irányuló törekvés.

Ezeket a követelményeket az elmúlt években több határozatban is megfogalmaztuk. A határozatok tartalma azonban gyakran nem jelent meg a jogi szabályozásban, a szervezeti döntésekben, esetenként a vezetői magatartásokban sem. Gazdaságunk hatékonyságának tervezett növekedése részben ezekre visszavezethetően nem valósult meg; a gazdaság szerkezetváltásának, megújításának irányába tett lépéseink nem kielégítőek, a kívánt eredményeket nem hozták meg. *A XIII. kongresszus határozatainak végrehajtásához gazdaságpolitikai gyakorlatunk jelentős megújítására, irány- és lépésváltásra van szükség.*

Tulajdonviszonyok – vállalkozás

A tulajdonviszonyok a szocialista építés menetében sem lehetnek változatlanok. A *tulajdonformák sokfélesége* nemcsak az átmeneti időszakban, hanem a szocializmus egészében is szükséges. Mivel a termelőerők fejlettsége, jellege a termelés és a szolgáltatások területein eltérő, a *tulajdonformák eleve differenciáltak, sokszínűek.* A gazdaságpolitika és az azt támogató társadalmi törekvések ma a tulajdoni rendszer mindenáron való „egyszerűsítése" helyett – a társa-

dalmi tulajdon dominanciájával – a sokféleséget állítják középpontba. Ezzel egyidejűleg *fel kell készülnünk a termelőerők fejlődésével* megjelenő újabb formáknak és azok különféle kombinációinak befogadására is.

Ki kell alakítanunk az olyan tulajdonosi, *köztulajdonosi magatartást,* amelyhez nélkülözhetetlen a hosszú távú érdekeltségi rendszer, ezen belül a *vállalati vagyonérdekeltség* megteremtése és a *következetes vállalati önállóság.* E folyamat részét képezi a *vállalatok tulajdonosi szerepének erősödése,* az egyéneknek és közösségeknek a vállalatvezetésben való részvétele, a lakóközösségek, a falvak, a városok köztulajdonosi szerepének erősödése. A *magyar szövetkezetek, szövetkezeti társulások* bő tapasztalatokat adnak azzal, hogy a mezőgazdasági szövetkezetek jelentették az első *önkormányzati, önigazgatási intézményt,* a demokratikus üzemi formák kialakítását, amely a valóságos tulajdonosi tudat megalapozását és a tulajdonosi jogok gyakorlását biztosította.

A szövetkezeti gazdálkodó szervezet tapasztalatai termékenyítően hatottak az állami szektor érdekeltségi rendszerének, a nagyüzem és a magántevékenység kombinációinak fejlődésére is. Az elmúlt években a *közösségi tulajdon* és az *egyéni tevékenység kombinációjának számos formáját* vezettük be az állami szektorban, az iparban és különösen a szolgáltatások területén, és tettük alkalmassá az emberi alkotóerő mozgósítására, az átütő innovációs és vállalkozási tehetség felszabadítására.

A szocialista állam gazdaságszervező funkciójának fenntartásával a *gyámkodó állami magatartást fel kell számolni.* Az *állam* nem egyetlen intézményen keresztül és nem is egyedül, nem kizárólagosan *gyakorolja* az *összes tulajdonosi funkciót,* hanem összetett irányítási, szabályozó intézményrendszer segítségével és *a bázisát alkotó munkahelyi és lakóhelyi közösségekkel együtt.*

Úgy és olyan mértékben *hajtóerő* ez a rendszer, amilyen mértékben a szocializmus tulajdonviszonyaiban erősödnek a nem-magántulajdon társadalmi vonásai, amilyen mértékben az egyének és csoportok részt vesznek a közösségi termelőeszközök működtetésében, *amilyen mértékben demokratizálódik a tulajdonnal kapcsolatos döntéshozatal mechanizmusa.*

A köztulajdon és a magántevékenység összeegyeztethető. Az egyéni tevékenység és a kistulajdon életképes és fontos funkciókat tölt be, a gazdaság sokszínűségét biztosító intézmény a szocializmus

felé vezető hosszú útszakaszon. A társadalom általános gyarapodásával szinte szükségszerűen vetődik fel az, hogy *a személyi tulajdon, az így felhalmozódott vagyon egy része termelési (szolgáltatási) célú hasznosításra kerüljön.* Ennek feltételeit és eszközeit részben megteremtettük, de a lakossági megtakarítás ösztönzésére, a pazarló fogyasztás mérséklése érdekében az ilyen célú hasznosítás további lehetőségeit is keressük.

Minthogy a szocializmusban sem lehet mindent egyforma szinten társadalmasítani, a szocialista tulajdonformákhoz olyan belső és külső feltételrendszert kell kialakítani, amely biztosítja a kreatív emberi képességek kibontakoztatását. A szükségleteket kielégítő, értékteremtő *vállalkozást, kezdeményezést pártunk szocialista elvnek tartja. A szocializmus nem képzelhető el csupán a döntések végrehajtására kötelezett emberekkel.* A vállalkozás jog és lehetőség, melynek segítségével a gondolkodó, újító, többre törekvő emberek, közösségek saját maguk érdekében is nagy dolgokat alkothatnak. Biztosítani kell, hogy a jogi szabályozásban maradék nélkül jelenjen meg ez az elvi álláspont. Ki kell küszöbölni a szabályozásnak a vállalkozást elbizonytalanító, ciklikus, az előrelátást és a normális gazdálkodást lehetetlenítő, esetenként visszamenő hatályú változásait.

Tudatosság és spontaneitás (terv és piac)

Céljaink érdekében az elmúlt két évtizedben át kellett gondolnunk azt, hogy milyen tényezők segítik, ösztönzik gazdaságunk fejlődését.

A szocialista építés társadalmi alapjai lehetővé teszik a tudatosság, a tervszerűség érvényesülését. A tapasztalatok alapján azonban azt is fel kellett ismernünk, hogy a szocializmusban árutermelés folyik, hatnak a piac törvényszerűségei, a spontaneitás, érvényesül az értéktörvény.

Az egyik legfontosabb kérdés – az is lehet, hogy napjaink szocialista közgazdaságtanának éppen ez az egyik *elméleti* és *gyakorlati alapkérdése* –, hogy *hogyan lehet összekapcsolni a tervszerűséget, az árutermelést,* az értéktörvényt.

Nagyon sok kérdés mögött az húzódik meg, hogy az árutermelés spontán folyamatait – a gyakorlati tapasztalatok mellett elméleti általánosításával, a gyakorlat állandó tökéletesítésével

– miként tudjuk bekapcsolni a szocialista építés tudatos folyamatába.

Ezekre és a velük összefüggő számos más kérdésre keresünk választ a hatvanas évektől, amikor felismertük, hogy gazdasági fejlődésünk ösztönzéséhez új eszközöket és módszereket kell alkalmaznunk. Ez összegeződött a gazdaságirányítás mechanizmusának 1968-as reformjában, amelynek az alapelve a terv és a szabályozott piac szerves összekapcsolása.

A gazdaságfejlesztés és -irányítás új megoldásának kialakításában központi szerepet játszik a *szocialista tervgazdaság szabályozott piaci modellje.* Szocialista építőmunkánk tapasztalatai meggyőzően bizonyítják, hogy az áru- és pénzviszonyok kibontakoztatásával a gazdasági fejlődés jelentős tartalékai mozgósíthatók. Ehhez azonban meg kell teremteni a gazdaságban és a társadalomban is az áru- és pénzviszonyok szélesebb körű működésének feltételeit. *Az áru- és pénzviszonyok erősítésének, a piaci verseny kibontakoztatásának igényét a gazdasági mechanizmus fejlesztésére vonatkozó politikai határozatok újra és újra megerősítették.* Kétségtelen azonban, hogy az ez irányú gyakorlati intézkedések üteme, összehangoltsága, komplexitása az elmúlt években elmaradt attól a mértéktől és következetességtől, amely lehetővé tette volna a világpiaci viszonyokban bekövetkezett változásokhoz való rugalmasabb alkalmazkodást.

Nyilvánvaló azonban az is, hogy a gyorsabb előrehaladásnak nemcsak gazdasági, hanem *társadalompolitikai és ideológiai feltételei* is vannak. A társadalomtudományoknak és köztük a közgazdaságtudományoknak határozottabban és gyorsabban kell *elméletileg* is megválaszolniuk a felvetődő kérdéseket, aktívabban kell részt venniük az irányítás elvi alapjainak kidolgozásában. A különböző nézetek helytállósága a nyílt tudományos vitákban és a gyakorlati alkalmazhatóságban mutatkozzék meg.

Ahhoz, hogy a megújulási folyamat eredményesen folytatódhasson és megfelelő társadalmi támogatást kapjon, *néhány fontos fogalmunkat pontosítanunk, tisztáznunk kell.* Ez egyszerre politikai, tudományos és ideológiai feladat, befolyásolja cselekedeteinket, de hatást gyakorol a közgondolkodásra is.

Az egyik lényeges és vitatott kérdés napjainkban, hogy *miként értelmezzük a piac szerepét a szocializmusban,* hogyan fogjuk

fel magát a piacot. Van, aki a piacra úgy tekint, mint a szabadverseny színterére. Mások az állammonopolista kapitalizmus piacát tekintik követendőnek. Vannak olyanok is, akik a piac különféle – hátrányos vagy éppen szükséges – korlátairól beszélnek. Azt a kifejezést is többen használják: „igazi piac". Sajátos reagálás erre a bizonytalanságra, hogy egyesek – egyetértve ugyan a piaci viszonyok erősítésének szükségességével – úgy tekintenek továbbra is annak egyes elemeire, mint amelyek szocialista értékeinket veszélyeztetik. Mások pedig a piaci viszonyok gyors liberalizálásától olyan verseny kibontakozását várják, amely automatikusan megoldja gazdasági gondjaink többségét. Tapasztalatból tudjuk, hogy az irányító szervek és a vállalatok piacfelfogása között is jelentős különbségek vannak. Az irányító szervek az általuk kidolgozott szabályozók érvényesítését szorgalmazzák, a gazdálkodó egységek viszont nem kívánnak korlátozó kötöttségeket, de igénylik a védettséget. A különféle nézetek, közelítések azt jelzik, további mélyebb, alaposabb elemzésre, a tapasztalatok gondos számbavételére és általánosítására van szükség a piaccal kapcsolatban. *Ki kell dolgoznunk a szocialista piac koncepcióját a magyar tapasztalatok elemzése alapján.* Ez nélkülözhetetlen a szocialista tervgazdálkodás korszerű felfogásának kialakításához is.

A gazdaságpolitika egyik alapvető célja – a gazdasági növekedés élénkítése – csak akkor valósulhat meg, ha az *egyensúly kedvező alakulására, a strukturális átépítésből fakadó előnyök kibontakozására támaszkodik.* Azaz a gazdaságpolitika komplex célrendszeréből szükségszerűen mindig azok az elemek kerülnek előtérbe, amelyek végrehajtása az egész célrendszer megvalósulását előbbre viszi. A gazdasági szerkezetváltás nem képzelhető el a *piac szelektív funkciójának* jelentős erősítése nélkül.

Ezzel együtt azonban az is nyilvánvaló, hogy a *struktúraváltást nem lehet kizárólag a piacra bízni.* A gyorsabb fejlesztéshez, a népgazdasági szerkezet szükséges átalakításához és az ezzel együtt járó visszafejlesztésből fakadó gazdasági-társadalmi konfliktusok elviselhető szintre való csökkentéséhez egyaránt *központi eszközök igénybevétele is szükséges.*

Nem az a probléma, hogy kivonuljon-e az állam a gazdaságból. A valódi kérdés az, miként legyen jelen a gazdaságban: bürokratikus eszközökkel vagy az árutermelő gazdaság műkö-

dési törvényszerűségeihez igazodva. A magasabb szintű tudatosságot az jelenti, ha a politika, az állam képes a szocialista árugazdaságot szabályozni és az áru- és pénzviszonyokat a társadalmi-politikai célok szolgálatába állítani. Ennek megvalósulása esetén a piac spontán erői a magasabb fokú tudatosság eszközévé válnak.

Szerkezetátalakítás és mobilizáció

A népgazdaság teljesítőképességének növelése, nemzetközi versenyképességünk javítása, belső erőforrásaink jobb kihasználása a gazdaság szerkezetének átalakítását követeli meg.

Gazdasági céljaink megvalósításában *alapvető a korszerű, versenyképes ipar létrehozása.* A *világpiacon* végbement változások jelentősen *leértékelték* a magyar ipar szerkezetét, teljesítményét, és az ebből adódó veszteségek meghaladják az elviselhető mértéket. Ezért olyan gyökeres átalakításra van szükség, melynek eredményeként gyors ütemben csökken a gazdaságtalan, importigényes ágazatok aránya.

Az élelmiszer-gazdaság területén is elkerülhetetlen a szerkezeti átalakítás, a fokozott alkalmazkodás a világpiaci változásokhoz.

Gazdasági gyakorlatunkban, jogalkotásunkban és szemléletünkben nem vagyunk felkészülve a visszafejlesztésre. Az elkerülhetetlen visszafejlesztések során pedig, a jelentős ellátási feszültségeken túl, társadalmi gondok jelentkezésével is kell számolnunk (pl. munkaerő-átcsoportosítás).

A gazdaság *szerkezeti átalakítása,* ennek folyamatossá tétele egyrészt *állandó konfliktusokkal jár,* másrészt pedig csak az emberek cselekvő, aktív részvételével mehet végbe. A gazdaság strukturális átépítése változó követelményeket állít a munkaerővel szemben, és e követelmények kielégítéséhez jelentősen fejleszteni kell egész *általános* és *szakmai képzési* rendszerünket, növelni kell a magasan kvalifikált fizikai és szellemi munka társadalmi és munkahelyi felhasználását és ennek megfelelően becsületét.

Társadalmi fejlődésünk jelenlegi szintjén meghatározó a szerepe az *anyagi érdekeltségnek.* Ilyen körülmények között az elérhető jövedelmek nemcsak a végzett munka anyagi ellenértékeként jelennek meg, hanem különbségeik egyben társadalmi értékítéleteket is hordoznak. Éppen ezért fontos, hogy felszámoljuk a gazdaságban

kialakult, a magasan kvalifikált fizikai és szellemi munkát lebecsülő torz jövedelemarányokat, amelyek a társadalom számára legfontosabb, legértékesebb munkák presztízsét csökkentve egyre jobban gátolják az előrelépést.

A gazdaság szerkezetváltása, folyamatos megújulása tartós tendenciává teszi a *munkáltatói kezdeményezésű munkaerő-mobilitást.* Az erre irányuló törekvéseinket tovább kell erősíteni. A munkaerőmobilitás ilyen útja azonban igen eltérően érinti a különböző helyzetben lévő munkavállalói csoportok érdekeit. *Az érintett dolgozók érdekeinek védelme nem jelentheti a szerkezetváltás tartós lefékezését,* de feltételezi – e kérdésben is – a társadalmi nyilvánosság kiszélesítését, az érdekvédelmi szervezetek – mindenekelőtt a szakszervezetek – tevékenységének megújulását, komplex átképzési-továbbképzési programok kialakítását. A munkához való jog biztosítása érdekében halaszthatatlan feladat a rövid és hosszú távú tendenciákat egyaránt figyelembe vevő kormányzati szintű foglalkoztatáspolitika kialakítása, amely hangsúlyozottan törekszik a munkaerő-mobilitás társadalmi, gazdasági feltételeinek biztosítására.

Műszaki fejlesztés – társadalmi haladás

A tudományos-műszaki fejlődésnek az utóbbi évtizedben ismét bekövetkezett világméretű felgyorsulása ütemét nem tudtuk átvenni. Emiatt számos területen fokozódott a műszaki fejlődés nemzetközi fővonalától való elmaradásunk.

Társadalmi haladásunk felgyorsításának feltétele és egyik alapvető hajtóereje kell hogy legyen a *tudományos-műszaki fejlődés új ütemének beindítása.* Eredményessége függ:

– a társadalom innovációs készségének fokozásától;

– a gazdasági szervezetek és az egyének érdekeltségének érvényre juttatásától;

– az emberi tényező minőségétől;

– a nemzetközi tudományos-műszaki együttműködésben való részvételünk hatékonyságától.

Ezek a tényezők egymással kölcsönhatásban érvényesülnek, egy átfogó műszaki fejlesztési stratégia rendszerében, a központi irányítás, a közvetett módszerek és a helyi cselekvés kombinációja útján. Az állandóan változó, megújuló gazdaságban különleges a jelentősége a műszaki haladás *társadalmi feltételei formálásának,* az eddigieknél jóval tudatosabb alakításának.

A műszaki haladás irányításához és ösztönzéséhez a fő irányok kijelölését, a rendelkezésre álló anyagi és szellemi erőforrások legésszerűbb allokációját biztosító szervezeti és intézményi háttéren és a magas szintű erkölcsi és anyagi ösztönzésen túl számos társadalmi feltétel biztosítása szükséges.

A stratégiai fejlesztési célok kiválasztásához, a helyes vagy helytelen választásból fakadó differenciálódás és konfliktusok elviseléséhez a demokratizmus, az érdekegyeztetés, az önigazgatás jelentős fejlesztésére van szükség.

A *műszaki fejlődés befogadó közege mindenekelőtt a vállalat.* Ezért alapvető, hogy a műszaki fejlődés vállalati céllá is váljék.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a műszaki fejlesztésnek fontos *szubjektív vonzatai vannak.* A korszerű technika hatékony alkalmazásában megnőtt az *általános műveltség, a munkakultúra, a szervezettség, az együttműködési készség,* valamint az *alkotó munkára való ösztönzés* fontossága. A szubjektív feltételrendszeren belül különösen fontos az, hogy a vállalatok, intézmények, kutatóegységek élén eredményre törő, vállalkozó szellemű, kellő előrelátással, ítélőképességgel és szervezőerővel rendelkező, a műszaki haladást menedzselni tudó személyiségek álljanak.

Munkakultúra és differenciálás

A szocializmus természetes velejárója és követelménye a versengés az anyagi és szellemi értékek létrehozásáért. Az értékteremtő munka elismerésének alapja csak a teljesítmény lehet. Ma *ezt módosítja* az állampolgári jogon általánossá vált *juttatás. A munka szerinti elosztás elve ennek megfelelően társadalmi átlagban és tendenciaként érvényesül.*

A jelenlegi problémánk az, hogy a tendencia nem tükrözi eléggé ezt az elvet. Fejlődésünkben volt egy olyan időszak, amikor a gyakorlatban eluralkodott az egyenlősdi, s ezt az ideológia, a közgondolkodás hibásan társadalmi egyenlőségként értelmezve szocialista elvvé emelte. Az elosztásban a társadalmi alapokból történő részesedés és az ingyenes ellátás növelését tekintettük a szocializmus előrehaladása mércéjének, ily módon akarva-akaratlan a fogyasztást, nem pedig a munkát, a teljesítményt ösztönöztük.

A *munka elismerése,* bár *társadalmunk jellegéből adódik,* a társadalom különböző rétegeiben mégsem azonos, ezért *meg kell erősíteni,*

vissza kell adni a munka, a teljesítmény becsületét, beleértve a tudás minden formáját: a *szaktudás, a mesterség, a hozzáértés becsületét is.*

A teljesítmény arányában való elosztás elve nem változott. Ennek a gyakorlatban kell következetesen érvényt szerezni. Megvalósításához az lehet a legjobb módszer, ha az ösztönzés mellett szükség szerint kényszert is alkalmazunk. Vagyis ha az ellenőrzés, a fegyelem és a szervezettség minden szinten való megvalósítása mellett az „összefonódások", a „szocialista összeköttetés" megszüntetését, a nem munkával szerzett jövedelmek és a korrupció, az egyéb törvénytelenségek felszámolását biztosítjuk.

Az utóbbi évek gazdasági gondjai miatt megtorpanás következett be az életszínvonal alakulásában. A foglalkoztatás teljes, de nem eléggé hatékony. A bérek és jövedelmek nem tükrözik és ezért nem is ösztönzik eléggé a teljesítményeket. Ezért ma *előtérbe* került a *teljesítmények,* a színvonalasabb munka, a vállalkozóbb gondolkodásmód, a felelősebb magatartás, az önállóbb, rugalmasabb munkaszervezés *jobb anyagi és erkölcsi megbecsülése.*

Fejlődésünk következménye, s egyben egyik hatékony eszköze, emelője, hajtóereje is a jövedelmek differenciálódása, amit tudatosan vállalunk, mert arra törekszünk, hogy érvényre jussanak *jövedelempolitikánk elvei: a munkabér fedezete csak az elvégzett munka, illetve az értékalkotó teljesítményhez való hozzájárulás lehet.* Ugyanakkor azt is *vállalnunk kell, hogy mindez a társadalmi struktúrában differenciálódást eredményez.*

A differenciálódás elfogadása azonban nem megy vita nélkül. Vannak, akik a munka szerinti elosztás elvét mechanikusan a jövedelemdifferenciálódással azonosítják, s ezzel figyelmen kívül hagyják a káder- és személyzetpolitikai követelmények érvényesítési lehetőségeit. Holott a teljesítményelv érvényesítésének ez utóbbi legalább olyan hatékony eszköze. Ehhez kapcsolódóan találkozunk a differenciálás társadalmi szerepének illuzórikus felértékelésével; s jelen van a differenciálás hangsúlyozásának bírálata is. Ez utóbbinak tápot ad, hogy a differenciálás hangsúlyozása a nyilvánosság előtt is gyakran az egyének közötti különbségtételre szűkül le, esetleg egyedileg kiugró jelenségekre támaszkodik, s háttérbe szorul az egyes csoportok – így foglalkozási csoportok – közötti differenciálás lehetősége és szükségessége.

Az emberek *motivációjának* van természetes politikai-erkölcsi oldala: az emberi *öntudat*, a tudatosság, annak felismerése, hogy egyéni boldogulását az ember hosszú távon csakis a társadalom közös boldogulásának keretében remélheti és találhatja meg. De van egy másik oldala is: az *egyéni anyagi érdekeltség*, vagyis a tisztességes törekvés, hogy az ember valóban értékteremtő teljesítményének arányában részesüljön a javakból. Ki kell használnunk a szubjektív tényezőkben rejlő gyorsan mozgósítható tartalékokat, többletenergiákat is.

A szubjektív oldalt azért sem tekinthetjük mellékesnek, mert a társadalom, a közvélemény élénken reagál minden gazdasági változásra, a gazdálkodói és fogyasztói magatartás különféle formáira. Véleményével, érzelmeivel befolyásolja gazdaságunk fejlődését.

A szubjektív tényezőkben rejlő tartalékokat a legjobban talán az mutatja, hogy a műszaki fejlődés vezetői döntések sorozatán keresztül valósul meg, a vállalkozás nagymértékben függ a személyes kezdeményezőkészségtől. Ennek feltétele olyan társadalmi légkör, amelyben kialakul a vállalkozást, a folyamatos megújulást normaként elfogadó egyéni és közösségi magatartás.

b) *Szociális ellentmondások*

Az elmúlt évtizedekben mélyrehatóan *átalakult a társadalom szerkezete*, kibontakozott a társadalom *modernizációja*. Jelentős átalakulás ment végbe az *életmód* és a *fogyasztás terén*. Alapvetően változott meg a lakosság *műveltségi-képzettségi összetétele*. A fejlődést ezzel együtt – korábban is ható és újabb – *ellentmondások, feszültségek* kísérik, amelyek feloldása a gazdasági reform felgyorsítása mellett *határozott társadalompolitikai koncepció kialakítását igényli*.

Változott a társadalom szerkezete az *egyenlőtlenségek* tekintetében. Ma jelen van a korábbi társadalmi egyenlőtlenségeket kiváltó tényezők egy része, és új egyenlőtlenségi folyamatok is kibontakoznak. Napjainkra tapasztalattá rögzült, hogy a szocialista társadalomban létszámarányukat tekintve is jelentős súlyú, többszörösen hátrányos helyzetű csoportok is léteznek. E hátrányok nem egyszerűen az alacsonyabb jövedelmekhez kötődnek, hanem döntő forrásuk a kulturális egyenlőtlenségekben rejlik. Ez hozzájárul a társadalmi beilleszkedési zavarok különböző formáinak fennmaradásához és növekedéséhez.

A kulturális különbségek megléte vagy hiánya ennél szélesebben is társadalmi egyenlőtlenségek forrása, s ez utóbbiakban erősödik a területi-regionális különbségek befolyásoló szerepe is.

Mai egyenlőtlenségeink forrása részben a *munka szerinti elosztás elvének érvényesülése.*

A munka szerinti elosztás elve a különböző munkák egyenértékűségének az elvéből indul ki, s ezzel visszatükrözi az egyes társadalmi csoportok társadalmilag meghatározott eltérő teljesítőképességét. Ez a helyzet nem gátolhatja meg a munka szerinti elosztás elvének következetesebb érvényesítését, de számolnunk kell azzal, hogy ez a gyakorlat olyan egyenlőtlenségek forrásává válhat, amelyek kezelésére – aktív társadalompolitika kialakításával – fel kell készülnünk.

Ma ennél nem kisebb *probléma,* hogy a megtermelt anyagi és szellemi *javakból való részesedés mértékét* jelentős részben nem a munka szerinti elosztás elvének érvényesülése, hanem az *az ellen ható tényezők határozzák meg* (kulturális különbségek, életmód sajátosságai, eltérő családnagyság stb.). Ez a helyzet joggal *sérti* a dolgozók *társadalmi igazságérzetét,* s egyúttal *rontja a jövedelemkülönbségek társadalmi ösztönző erejét.* A társadalom számára jelentős teljesítményeket nyújtó rétegek (például pedagógusok, műszaki értelmiségiek) megfelelő anyagi és nem anyagi elismerése nem tekinthető megoldottnak. Ilyen körülmények között a munka szerinti elosztás elvének erőteljesebb érvényesítésére irányuló erőfeszítéseink sikere hozzájárulhat a társadalom túlnyomó többsége igazságérzetének megfelelő elosztási gyakorlat kialakulásához.

A tudományos tapasztalatok nem igazolják a jövedelemkülönbségek jelentősebb méretű növekedését feltételező nézeteket, mai viszonyaink között magasnak tekinthető jövedelemhez csak a társadalom létszámát tekintve szűk rétege jut.

A nagyon magas jövedelmek képződésének *ma* jelentős részben nem a kiemelkedő teljesítmények képezik a forrását, hanem meglévő társadalmi-gazdasági működési rendellenességeink. Szerepe van ebben a „láthatatlan", az adózás alól kivont jövedelmeknek, illetve a még mindig meglévő hiánygazdálkodásnak, a gazdaság elégtelen szükségletkielégítő tevé-

kenységének és az erre épülő monopolhelyzeteknek. A magas jövedelmekhez gyakran pazarló fogyasztás, „hivalkodó" életmód párosul, tovább növelve a nagy jövedelmek amúgy is irritáló hatását.

E helyzet megszüntetésére irányuló intézkedéseink hatékonysága azon múlik, milyen módon lépünk fel a nem kívánatos jövedelemképződés ellen. Tartós megoldást csak az jelenthet, ha a jövedelem képződésénél érjük el, hogy a teljesítmény képezze a jövedelem alapvető forrását (hiány megszüntetése stb.). A magas jövedelmek szabályozásához adópolitikai eszközöket is igénybe kell venni, de számolni kell azok nem kívánatos mellékhatásaival is (a szűk adósávok a szükséges teljesítmények visszafogását is eredményezhetik stb.). Szemléletünkben ugyanakkor szakítani kell a tradicionális munkaérték-elmélet néhány kitételével, hiszen az értéktermelés szerkezete napjainkra jelentősen megváltozott.

Az *egyenlőtlenségeket offenzív módon kezelő társadalompolitika* kialakításához szükség van:

– a jelentős társadalmi és fizikai életesélyeket meghatározó egyenlőtlenségek csökkentésére;

– a társadalmi szolidaritás erősítésére, mind össztársadalmi léptékben, mind pedig a kisebb közösségek szintjén;

– az állampolgárok és a közösségek autonómiájának a növekedésére, hogy legyen lehetőségük a közös ügyekben való demokratikus részvételre;

– a létbiztonsághoz való – természetesen kötelezettségekkel ellentételezett – jog megerősítésére.

Szociálpolitikánk új helyzetbe került. Egy átfogó társadalompolitikai koncepcióban az eddiginél határozottabban kell megfogalmaznia azt, hogy miképpen kívánjuk *biztosítani a foglalkoztatás lehetőségeit, a munka – és nem a munkahely – biztonságát.* A jelenleginél egyértelműbben kell tisztázni a *teljes foglalkoztatottság társadalmi garanciáit.* Ennek során meg kell teremteni az átmeneti vagy tartós elhelyezkedési nehézségeket enyhítő *biztonsági hálót.* Világosan rögzíteni kell álláspontunkat a *gyógyításhoz* és az *oktatáshoz* való jog kérdésében. Minőségileg változtatnunk kell a *lakáshoz való jutás* jogának mai gyakorlatán.

Át kell gondolni, hogy mely szükségleteknél, milyen sorrendben, milyen fokozatossággal lehet kikapcsolni az állam „ellá-

tási felelősségét". Annál is inkább, mert jövedelempolitikai koncepciónk az egyes rétegek jövedelmi viszonyainak meghatározásánál még ma is a korábbi időszak feltételezéseit viseli magán. Az egyébként fontos és indokolt „piacosítási" folyamatokat a mainál körültekintőbben kell vezérelni. Ez igaz a szolgáltatások árára, de a munkaerőpiac egészének kezelésére is.

Napjainkban a társadalmi egyenlőtlenségek alakulásában előtérbe kerültek – egyebek között – az *egyes generációk közötti eltérések.* Számításba kell vennünk, hogy az *idősebb* generációk innovációs készsége általában gyengébb, mint a fiatalabbaké. Az egész társadalom érdeke, hogy minél több olyan mechanizmus alakuljon ki, amelyeken keresztül a *fiatalok* kezdeményezései utat kapjanak, alapos vita tárgyává váljanak és a döntéseket is befolyásolják.

Az egyes generációkat ugyanakkor összefogják bizonyos élmények, és ennek következtében ugyanarról a fejlődési folyamatról a különböző generációknak eltérő véleményük van. Alapvető fontosságú annak biztosítása, hogy a politikai döntés-előkészítésben az egyes *generációk közötti párbeszéd* eredményesebbé váljék.

Az egyik legnagyobb figyelmet ma a *családok* reprodukciós tevékenységének hiányosságai váltják ki a magyar társadalomban. Foglalkoztatáspolitikai konzekvenciái is vannak annak a követelménynek, hogy erősítsük a család *egységét,* a családi szocializációs folyamatok *személyiséget meghatározó szerepét.* Tudomásul kell vennünk ugyanakkor, hogy a család funkcióinak változása jelentős részben visszafordíthatatlan. Ezért át kell gondolnunk, hogy a családok átalakulása miatt miként lehet és kell az *óvodák,* az *iskolák funkcióit* is módosítani, s az ehhez szükséges eszközöket (anyagi eszközöket is) hozzárendelni. A felnövekvő generációk biztonságérzetének garantálásához az iskola funkcióinak módosítása nélkülözhetetlen feltételnek tűnik.

A család szerepének erősítését igényli az a tény is, hogy hazánkban ma a fiatalok indulását – elsősorban a saját lakás megszerzését – a szülők segítsége és sokszor a rokonok támogatása teszi lehetővé. Az idős és már önálló életvitelre csak részben képes szülők mindennapi életét pedig elsősorban felnőtt gyermekeik rendszeres törődése könnyíti meg.

A gazdaság mai helyzetében elkerülhetetlenül jelentkező jövedelempolitikai, árpolitikai intézkedések eltérően érintik a társadalom egyes rétegeit. Mindenekelőtt a *kiskeresetűek*, a *nyugdíjasok*, a *nagycsaládosok* helyzete tekinthető problematikusnak.

Társadalmi-szociális gondjaink megoldásának fő *útja a gazdaság jövedelemtermelő képességének növelése.* Az ezt szolgáló reformtörekvések nélkülözhetetlen, de nem elégséges feltételei társadalmi gondjaink megoldásának. Társadalompolitikai koncepciónk továbbfejlesztésekor abból kell kiindulnunk, hogy a szocializmus lényegi vonását jelentik a munka szerinti elosztás elve alapján kialakuló, *társadalmilag ellenőrzött egyenlőtlenségek.* A meglévő társadalmi egyenlőtlenségek egy részének fokozatos leépítéséhez *társadalompolitikai–szociálpolitikai reformokra* is szükség van. Az ilyen egyenlőtlenségeket leépítő eredmények lehetővé teszik azt is, hogy a társadalom tagjainak tapasztalataiban a gazdasági és társadalompolitikai reformok összekapcsolódjanak, *erősítve* ezáltal az embereknek a *szocialista igazságosságba vetett hitét.*

c) Az értéktudat problémái

A szocialista fejlődés feltételrendszerének valós megítéléséhez hozzátartozik társadalmunk tudati állapotának reális értékelése. Helytelen lenne lebecsülni akár azokat a mélyreható objektív társadalmi változásokat, amelyek új feltételeket teremtettek a tudati fejlődés számára is, akár magában a tudatban, a közgondolkodásban, az értéktudatban végbement pozitív folyamatokat.

> A szocializmus igenlése, a szocializmus számos alapvető értéke, pl. a teljes foglalkoztatottság, a létbiztonság, a társadalmi igazságosság, a közösségi szemlélet és magatartás igénye, mély gyökereket eresztett az emberek gondolkodásában és szemléletében.

A mélyreható társadalmi-gazdasági átalakulások következtében társadalmunkban az utóbbi időszakban *alapvető értékrend-átalakulás megy végbe.*

> Ez történelmileg természetes folyamat, szükségszerű velejárója a társadalmi fejlődésnek. Ebben a folyamatban a korábbi érté-

kek egy része elveszíti társadalmi funkcióját, más értékeket tartalmilag újra kell értelmeznünk, illetve új értékek létrejötte is szükségessé válik. Természetesen eközben a korábbi értékek egy része továbbra is érvényben marad.

Ez az *átrendeződési folyamat* feltehetően történelmileg hosszabb időszak alatt megy végbe. Ilyen helyzetben jelentkeznek ma az *értékkel* kapcsolatos *problémák.*

Társadalmunk *értéktudatát* ma nagyfokú *heterogenitás,* különböző tendenciák kereszteződése és ellentmondása jellemzi. A gazdasági fejlődés intenzív szakaszára való áttérés, a szocialista gyakorlat szükséges korrekciója és önkorrekciója, az *értékek* ezzel kapcsolatos *átértékelése* még inkább kiélezi az értéktudat ellentmondásait. Ebben a helyzetben a figyelem fokozottabb mértékben irányul azokra a *negatív tudati jelenségekre,* amelyeket – sokszor túlzott általánosítással és sommás egyoldalúsággal – *értékválságként* –, árnyaltabb megfogalmazásban – *értékzavarként,* az értékorientáció zavaraként szoktak jellemezni.

Részben a történelmi előzmények (a magyarországi polgári fejlődés megkésettsége), részben a szocialista gyakorlat korábbi szakaszának bürokratikus vonásai miatt a szocialista értéktudatba nem épülhettek be eléggé olyan értékek, mint a vállalkozó szellem, a kezdeményezőkészség, a helyi önkormányzat kibontakozása, tolerancia stb. Ugyanakkor egy ideig még tovább éltek és hatottak a szocializmustól idegen, örökölt negatív társadalmi értékrendek (az emberek rang szerinti osztályozása, a kispolgári, dzsentri életmódminták „értékei" stb.).

A tudat alakulására természetesen rányomták bélyegüket azok a hibák, torzulások, problémák, egyenetlenségek is, amelyek társadalmunk gazdasági és politikai fejlődésében előfordultak. A meghirdetett elvek és értékek és a konkrét gyakorlat közti eltérések, ütközések – akár az elvek és értékek utópisztikus értelmezése, akár a gyakorlat torzulásai miatt következtek be – negatívan hatottak a tudati fejlődésre.

Mindazok az *ellentmondások* és *feszültségek,* melyek *társadalmunk gazdasági életében, a szociális viszonyokban, a politikai intézményrendszer működésében* megmutatkoznak, *tükröződnek a társadalom értéktudatában.*

A gazdasági fejlődés rendellenességei felértékelik a monopolhelyzetekből, hiányokból fakadó magas jövedelmeket, ösztönzési rendszerünk, a munkaszervezés fogyatékosságai leértékelik a szellemi teljesítményeket, nem teszik megfelelően elismerhetővé a főmunkahelyen nyújtott teljesítményt, beszűkült erőforrásaink nem teszik lehetővé a szociálisan leginkább rászorulók kielégítő támogatását.

A gazdaság tényleges újratermelési folyamataiban és a jövedelmek elosztásában jellemző módon nem igazolódik vissza, hogy a közösségért végzett munkát becsüljük a legtöbbre. Ennek következtében egyre szélesebb társadalmi körben erősödik az a tapasztalat, hogy az egyéni egzisztencia fenntartásának és javításának nem az alapközösségekben – elsősorban a munkahelyen – kifejtett tevékenység a fő útja, hanem a magánszférát jelentő második gazdaságbeli és egyéb kezdeményezések. Ezért az emberek erőfeszítése mindinkább individuális válaszok megtalálására irányul.

Az emberek jelentős része az így adódó ellentmondásokat és feszültségeket, a felhalmozódó problémákat, az azok megoldásához szükséges változásokat, az ezzel kapcsolatos útkereséseket és konfliktusokat, a régebbi és újabb hibák őszinte feltárását *szubjektíve úgy éli át, mint* általában a *szocialista célok, elvek és értékek leértékelődését* és hitelvesztését. Mindez együtt jár a perspektíva elhomályosodásával, s ideológiai elbizonytalanodáshoz, morális bomláshoz vezethet.

Azzal is őszintén szembe kell nézni, hogy a változások a társadalom széles rétegei számára munkájukban szigorúbb feltételeket és magasabb követelményeket jelentenek, nagyobb erőfeszítéseket és áldozatokat is követelnek, s ennek eredményei csak hosszabb távon jelentkeznek. A *változások eltérő módon és eltérő mértékben* érintik a különböző *rétegek közvetlen érdekeit,* ezért megvalósításuk *szükségszerűen konfliktusokkal* is jár. A perspektíva esetleges elhomályosodása, az ideológiai elbizonytalanodás *csökkenti a társadalom teherbíró és konfliktustűrő képességét, nehezíti társadalmunk cselekvőképességének mozgósítását* az előttünk álló feladatok megoldására.

Szükségessé vált, hogy alaposabban *vizsgáljuk* és *elemezzük társadalmunk mai tudati állapotának összetevőit,* keressük a negatív tudati jelenségek leküzdésének lehetőségeit, feltételeit és módszereit.

Mindezt annak érdekében, hogy a szocialista fejlődés mai szakaszát jellemző kihívások, feladatok és követelmények cselekvésre ösztönzően tükröződjenek a tudatban.

A részben történelmi eredetű, részben ellentmondásos társadalmi viszonyainkban gyökerező, s részben a nemzetközi körülményekkel és hatásokkal összefüggő objektív okok mellett tudati viszonyaink alakulását *szubjektív okok* is *befolyásolják:*

- a politikai intézményrendszer működése;
- a párt vezető szerepe érvényesülésének módja;
- a szocialista demokratizmus fejlettsége, illetve fejletlensége;
- az ideológiai munka állapota (a társadalomtudományok fejlődése, a kulturális és művészeti élet ideológiai irányultsága, az oktatás és az eszmei nevelő munka színvonala és a tömegtájékoztatás).

d) *Nemzetközi feltételek – nemzetközi hatások*

A jelenlegi helyzetben még inkább nélkülözhetetlen a *hazai építőmunka nemzetközi,* külső feltételeinek elemzése.

> Az elemzésnek át kell fognia a múltbeli tapasztalatokat, értékelést kell adnia Magyarország nemzetközi „beágyazódottságának" mértékéről és következményeiről, foglalkoznia kell a hazánkat érő nemzetközi jellegű kihívásokkal, hatásokkal és végül alternatív formában válaszokat, cselekvési módokat kell feltárnia a nemzetközi feltételek közötti eligazodáshoz, a kedvezőtlen nemzetközi hatások érvényesülésének csökkentéséhez, a kedvező hatások erőteljesebb kihasználásához.

Egész fejlődésünk szempontjából *meghatározó* jelentőségű, hogy hazánk tagja a *Varsói Szerződés* védelmi szervezetének és a *Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának.*

> Amint a történelmi tapasztalatok is tanúsítják, ezek a feltételek szavatolták az ország biztonságát, a szocialista építés békés lehetőségét, elősegítették a szocialista országok közötti együttműködés révén a magyar gazdaság fejlődését, módot adtak a hasonló történelmi feladatok megoldásán munkálkodó országok tapasztalatainak hasznosítására.

Az elmúlt években a nemzetközi feltételek általában *kedvezőtlen irányban változtak hazánk szempontjából.* Különösen szembetűnő ez a *világgazdasági fejleményekkel,* a *magyar gazdaság nemzetközi mércével való megítélésével,* „megméretésével" kapcsolatban.

Jelenleg erőteljesen érezhetők *külső egyensúlyunk problémái:* a külkereskedelmi és a folyó fizetési mérleg romlása, a növekvő adósságszolgálati terhek.

> A negatív hatásokat részben elfedték olyan jelenségek, mint a magyar külpolitika aktivitása, Magyarország nemzetközi szerepének, tekintélyének, elsősorban politikai súlyának növekedése, valamint az európai együttműködési folyamat megőrzéséből, továbbfejlődéséből származó előnyök, és az ilyen körülmények között tartósnak bizonyult hitelképességünk.

A *KGST-országokkal való együttműködés* nem kellően megoldott problémái az utóbbi időben mindinkább a belső fejlődés, a struktúramegújítás és az innováció akadályaivá váltak. A nehezedő belső gazdasági feltételek között nőtt a vállalatok érdekeltsége a szocialista piacra orientált termelésben. Az utóbbi 2–3 évben felerősödtek a *törekvések* a KGST-n belüli együttműködés *új alapokra helyezésére, minőségi megújítására.* Ez *hosszú távon kedvező hatást* gyakorolhat a *magyar gazdaság fejlődésére,* miközben már ma is növekvő követelményeket támaszt termékeinkkel szemben. Ezek a *követelmények* lényegüket tekintve mindinkább *azonossá válnak a világpiac követelményeivel.*

A kibővült nemzetközi érintkezés, a nagyobb nyitottság szélesítette és elmélyítette a *Magyarország és más országok közötti kölcsönhatásokat.* Ebben a folyamatban erőteljesebbé váltak azok a tényezők, amelyek óhatatlanul *nemzetközi összehasonlításokat* tárgyává tették hazánkat is. A tömegtájékoztatás, valamint a személyes érintkezések bővítették az összehasonlítások során alkalmazott kritériumok számát, és sokszínűvé tették a belső társadalomépítés eredményeiről, a társadalmi fejlődésünk megtett útjáról és jelenlegi nehézségeiről kialakított értékelés képét.

A tartósnak bizonyult kedvezőtlen tendenciák politikai és gazdasági természetű feszültségeket, *aggodalmakat* keltettek a *közvéleményben.* Ezek érthetőek, azonban nem jelenthetnek alapot hazánk nemzetközi helyzetének leértékeléséhez. Magyarország számára a belső építésben elért eredmények ma szilárdabb alapot biztosíta-

nak, mint bármikor korábban, ahhoz, hogy továbbra is részt vegyen a nemzetközi folyamatokban, a nemzetközi politikai, gazdasági, kulturális és emberi kapcsolatok alakításában.

Történelmi tapasztalatok alapján, valamint fejlődésünk természeténél fogva úgy ítéljük meg, hogy *a kedvezőtlenebb nemzetközi helyzetben sem az elzárkózás a járható út számunkra.* A szocialista országok nemcsak a kapitalizmussal folytatott verseny és harc miatt, hanem fejlődésük természeténél, a társadalmi haladásban betöltött szerepüknél fogva sem zárkózhatnak magukba. A szocializmus *csak a világcivilizáció „fő országútjain" fejlődhet* egészségesen. Fel kell ismernünk, hogy a világgazdaság átalakulása tartós folyamat, és egész szerkezete mélyrehatóan átrendeződik. Az egyes országokat és régiókat eltérően érinti, hosszú távra befolyásolhatja az egyes nemzetgazdaságok helyét a *világ átrendeződésében.* A tendenciák időbeni felismerésétől és helyes megítélésétől, s megfelelő *reagálásunktól* függ az, hogy Magyarország milyen helyet foglal el a nemzetközi rendszerben az ezredfordulóra. *Ha nem tudunk a tudományos-technikai forradalom nemzetközi tendenciáihoz igazodni, akkor a világfejlődés perifériájára szorulhatunk.*

A szocialista országok vívmányai, ereje és erőforrásai jó alapot képeznek ahhoz, hogy magabiztosan vállaljanak részt a világcivilizációs fejlődésben, és saját belső kérdéseikre is ezekkel összhangban keressenek válaszokat. A szükségképpen szorosabb nemzetközi érintkezés, a nagyobb nyitottság csak teljesebb – és talán egészségesebb – kibontakoztatása annak a kölcsönhatásnak, amelyet a szocialista, a tőkés és a fejlődő világ eddig is gyakorolt egymásra. Ennek révén nemcsak a fejlett tőkés országok fogyasztási szintje, technikai, termelési vívmányai hatottak ösztönzőleg a mi fejlődésünkre, hanem a szocializmus gazdasági és társadalomszervezési, szociális és jóléti, tudományos és kulturális vívmányai is vitathatatlan hatást gyakoroltak a modern tőkés rendszerek formálódására.

Sokoldalú kapcsolataink két irányban is közvetítik a hatásokat: a hazai fejlődés értékeit, tapasztalatait ismertté teszik a nemzetközi színtéren; „kiteszik" hazánkat a nem szocialista világból érkező politikai, ideológiai és a világgazdaságból származó sokoldalú hatásoknak. A tőkés világból mindenekelőtt az imperialista politika révén ható negatív tényezők (a fegyverkezési verseny fokozása, a háborús veszély növelése, a gazdasági kapcsolatok politikai indíttatású diszkriminatív szi-

gorítása, a szocialista rendszerünk bomlasztására tett politikai és ideológiai kísérletek stb.) megterhelik fejlődésünket, korlátozzák választási lehetőségeinket belső fejlődésünk problémáinak megoldásában. A nemzetközi együttműködésben ugyanakkor számos kölcsönösen előnyös kapcsolatot is sikerült kialakítanunk, amelyek fenntartása és bővítése érdekünkben áll.

Az utóbbi másfél-két évben a legkedvezőbb nemzetközi fejleménynek, amely a nemzetközi helyzet alakulására, valamint az általános tapasztalatok hazai érvényesítésére komoly hatást gyakorolhat, a *Szovjetunióban,* az SZKP *politikájában bekövetkezett változásokat tekintjük.* A szovjet megújulási folyamat – jelentőségénél fogva már az eddigi lépései, bel- és külpolitikai akciói – iránt is óriási figyelem, érdeklődés és alapvetően széles körű egyetértés bontakozik ki a magyar közvéleményben.

Az a tény, hogy a Szovjetunió az átalakítás programja megvalósításának útjára lépett, hozzájárul a *KGST-n belüli együttműködés dinamizálásához is.*

2. Válaszunk: a reform

Szocialista építőmunkánkban ma rendkívül fontos, hogy a *stabilitás* és a *változás egységben legyen.* A stabilitás azért meghatározó fontosságú, mert kell, hogy a nép nyugalomban éljen, bízzon önmagában és a jövőben, de ugyanakkor tudja, hogy az élet által kikényszerített minden változást saját jövője érdekében tudatosan kell vállalnia, megvalósítania.

Nálunk most egyszerre érvényesül a társadalmi stabilitás, a politikai kiegyensúlyozottság és a politikai élénkség, készség a változtatásra, a változások pozitív fogadására. Vagyis egyidejűleg és egyszerre hat a politikai stabilitás és a politikai élet megélénkülése. Kétségtelen, van kísértés arra, hogy ez az egység valamilyen irányban megbomoljék. Vannak, akik a stabilitást abszolutizálva idegenkednek az elkerülhetetlen változásoktól, mások éppen a változtatások szükségességét hangoztatva hajlamosak arra, hogy elszakadjanak a realitások talajától.

Nemcsak a régi formákhoz való görcsös ragaszkodás jelent azonban veszélyt, hanem a régi formák differenciálatlan tagadása, az új formákra való áttérés mértéktelen eltúlzása is.

A *reform* ma *létezésünk eszköze, formája,* amely talán létünk *tartalmát* is áthatja. Ezért se feledkezzünk meg arról, hogy a szocialista építés folyamatában a *párt kezdeményezte a reformot.* Az *MSZMP vitte be a szocializmus építésének programjába, folyamatába és társadalmi gyakorlatába a reformot.*

Ha az *1957-től* végrehajtott változtatásokat is reformnak tekintjük – és joggal tarthatjuk annak –, pártunk tevékenységének immár három évtizede fő vonulata a *folyamatos megújulás* politikája.

A kor és a helyzet által felvetett kérdésekre a párt szerepének újragondolásával és a reformfolyamat kimunkálásával szuverén választ adott. A párt eltökéltsége és kezdeményező ereje döntő fontosságú a reform továbbvitelében. Jelenleg a gazdaság reformjának továbbfolytatása van előtérben, s az ehhez kapcsolódó össztársadalmi folyamat a szocialista demokrácia kiterjesztését és intézményeinek fejlesztését követeli meg.

a) *Nézetek és viták*

Nemcsak a burzsoá ideológiában és propagandában divatos nézet, hanem itthon is, hogy a reform nem fakadhat a szocializmus belső önmozgásából, az a szocializmusnak nem belső és állandó eleme, hanem a *reformot mindig a válságállapot kényszeríti ki.*

A mi *érvünk:* a *reform a szocializmus önmegújító képességének legáltalánosabb eszköze* és *megjelenési formája.* Emellett lehet olyan helyzet, hogy egyes szervezeti struktúrák megmerevedése, a beidegződött rutinjellegű cselekvéstől való elszakadás nehézségei stb. adott esetben megkésett kibontakoztatását is előidézhetik.

> Valóban több példa van arra, hogy reformfolyamatok súlyos válságok után indultak el (pl. 1957. Magyarország, 1983. Lengyelország), ám a válságok keletkezésének oka éppen a reformok elmaradása volt, ily módon a reformpolitika megindulása vagy felerősödése: a szocializmus „normális" fejlődési útjára való visszatérés. A válság–reform közvetlen összefüggése csak annyiban igaz, hogy a reformpolitika elmaradása miatt kialakult válságok dinamikusabb reformpolitikára késztetnek.

A történelmi példák is azt mutatják, hogy a legkisebb adót az elkerülhetetlen változtatások megvalósításában azok az országok fize-

tik, amelyek a fejlődés által fölvetett problémákat *szerves reformok útján,* nagyobb megrázkódtatások nélkül oldják meg. Éppen ezért a *reform-anarchizmussal* és a *begyepesedett konzervativizmussal* egyaránt *vitázva* a valóságtól diktált szerves reformokat kell következetesen előrevinnünk.

b) *Az útkeresés dilemmái: folyamatos reform vagy radikalizmus*

Az MSZMP azt vallja, hogy feltétlenül *szükség van* a *reform következetes, dinamikus megvalósítására.* A reform menetében azonban szem előtt kell tartani, hogy a gazdasági folyamatoknak társadalmi következményei vannak és ezeket a következményeket kezelni kell. Ellenkező esetben a politikai stabilitást súlyosan veszélyeztető helyzet jöhet létre. Nem tagadható azonban az sem, hogy ugyanilyen súlyos helyzet alakulhat ki a szükségessé vált gazdasági intézkedések elodázása következtében.

A gazdaság vagy a társadalompolitika egy-egy oldalát *radikálisan* megváltoztatni azonban csak a gazdaság és a társadalom összefüggéseinek figyelembevételével szabad. A politika feladata ebben a vonatkozásban éppen e különböző tevékenységi szférában működő „racionalitások" és a mögöttes érdekek egyeztetése; szerepe tehát inkább fokozódik, mintsem elhalványul.

> A mai helyzetben szükség van a gazdaságpolitika irányára vonatkozó döntő elhatározásokra, az elfogadott reformfolyamat következetes és gyors ütemű végigvitelére. Ez a folyamat ütemét tekintve radikális, tartalmát tekintve szervesen épül be a társadalom fejlődésének szövetébe.

Pártunk azon az álláspontón van, hogy a *reformokat a szocializmus eszméi szerint és társadalmi talaján kell megvalósítani.* A reformok lehetőséget teremtenek új utak és megoldások keresésére és megvalósítására, a meghaladott álláspontok korrekciójára és a szocializmusban rejlő előnyök kiaknázására. Ezen az alapon a párt

– elhatárolja magát minden olyan törekvéstől, amely az újításoktól félve a reformmunkálatokat megnehezíti és hátráltatja;

– *szemben* áll minden olyan szándékkal, amely a *reformok célját meghamisítva, azokat lobogóként fölhasználva a szocialista rendszer gyengítésére irányul.*

A megoldások keresésében a *párbeszéd hívei vagyunk.* Ennek során derülhet fény arra, hogy:

– mikor van szó a gazdaságban javasolt olyan jobbító szándékú reformelképzelésekről, amelyek azonban nem számolnak megfelelően a társadalmi feszültségek következményeivel;

– mikor bújik meg a „fontolva haladás" koncepciója mögött a konzervativizmus.

Változatlanul *tartjuk magunkat a gazdasági reform kiinduló alapelvéhez,* hogy össze kell kapcsolni a tervszerűséget, az árutermelést, a piacot és az értéktörvényt; s hogy az árutermelés spontán folyamatainak tudatos szabályozására, vezérlésére kell törekedni. Alapkérdéseink – mint például a szocialista elosztás alapelvének és az egyéni anyagi érdekeltség elvének egyidejű érvényesítése – csakis ilyen reformok útján válaszolhatók meg.

A folyamatos reformok pártján vagyunk azért is, mert történelmi példák igazolják, hogy minden reformfolyamat óhatatlanul együtt jár érdekütközésekkel, konfliktusokkal, ám ezek a konfliktusok javarészt a fejlődés „növekedési fájdalmaiból" következnek, amelyeknek megkerülésére tett kísérletek többnyire a fejlődés útjának eltorlaszolását jelentik, és újabb, nehezebben megoldható konfliktusokat teremtenek. Ezzel együtt azt is történelmi példák bizonyítják, hogy a mesterségesen fölgyorsított, a reális körülményekkel nem számoló *radikális reformok* tovább *torzították a gazdaság szerkezeti fogyatékosságait, és a fejlődés meggyorsítása helyett válságok előidézői lettek.*

c) *Megoldás: szerves reform*

Társadalmunk folyamatai a 80-as években odáig jutottak, hogy megfogalmazható a kérdés: a reform – amely már eddig sem csak a gazdaság területén értelmezhető – *vagy áthatja társadalmunk minden szféráját, vagy pedig a gazdaság területén sem tud válaszolni a világ kihívására.* E kérdésre a kedvező válasz feltétele:

– minden tervezett változást jelentő döntés következményeinek a társadalom egészében és minden dimenziójában való elemzése és felmérése;

– az intézményi-szervezeti szinten az eddiginél határozottabb cselekvéssel a társadalom egészében el kell indítani a szükséges változások folyamatát.

Ennek során azonban nem egy kommunisztikus jövőkép ideáljából kell lebontanunk napjaink feladatait, hanem a mai kibontakozó társadalmi folyamatok elemzése alapján szükséges felrajzolni a jövő lehetséges cselekvési alternatíváit.

Ahhoz, hogy a reformfolyamat szervesen áthassa a társadalom minden szféráját, s a folyamatos megvalósítás elve alapján ne csak a szükségleteknek, hanem a lehetőségnek is megfelelően haladjon előre, ma megvan a kezdeményezőkészség, a szellemi kapacitás és a rugalmas irányításhoz szükséges fogékonyság.

Bár tudjuk, hogy a gazdasági alap nagymértékben meghatározza a politikát, egy pillanatra sem téveszthetjük szem elől, hogy az össztársadalmi folyamatok – így a gazdaság – irányításában a *politikáé az elsőbbség.* Minthogy szerves, minden területre kiterjedő, az egyes lépésekben egymáshoz kapcsolódó reformpolitikát folytatunk, ebben a folyamatban a gazdasági reformmal együtt haladva, attól megújulásra ösztönözve megújul a politika is. A gazdasági reform hat a politikai intézményrendszerre, benne a pártra is. Az intézményrendszer folyamatosan korszerűsödik, korrigálja saját működését, növeli önmaga hatékonyságát. A reformfolyamat szerves jellegének ez megnyilvánulási formája és garanciája is.

A szerves reformnak nincsenek örökérvényű kritériumai. A változó korszükségletekkel jellemzői is változnak. Fejlődésünk mai szakaszában *a gazdaságban következetesen végigvitt reform a döntő láncszem.* Ennek következményei határozzák meg a szükséges társadalmi reformokat is:

– a kormányzati tevékenység megújulását;
– a tulajdonlás és önigazgatás intézményeinek fejlesztését;
– a gazdasági érdekképviseleti intézmények megerősítését;
– a gazdasági szerkezetváltás társadalmi konfliktusainak szabályozását szolgáló jogi és irányítási intézmények korszerűsítését;
– a felerősödő társadalmi egyenlőtlenségek társadalompolitikai konzekvenciáinak kezelését.

3. Ideológiai kihívások – új feladatok

A szocialista társadalom fejlődése *új* és *új feladatokat* hoz *az ideológiai munka számára* is. Napjaink fejlődési sajátosságai és ellentmondásai olyan ideológiai kihívásokat jelentenek, amelyek megválaszolása alapfeltétele annak, hogy a továbbfejlődés irányára és ütemére vonatkozó programunk megvalósuljon és kedvező társadalmi fogadtatásra találjon. A válaszokkal azonban éveket késtünk.

> A fejlődéssel együttjáró ellentmondásokat, konfliktusokat csak az a társadalom viseli el, amelyik meg van győződve arról, hogy szükségesek – és elkerülhetetlenek – egyes negatív következmények, és elfogadja, hogy csak ezek kényszerítő erejével tudjuk megjavítani gazdálkodásunkat, s ezáltal – hosszabb távon – az áldozatoknak meglesz az eredménye.
>
> Abban, hogy a – reményeink szerint átmeneti – nehézségeket a társadalom vállalja, nagy a szerepük a párt- és társadalmi szervezeteknek, s talán mindennél nagyobb a közvetítő szerepük a tömegtájékoztatási fórumoknak. Azok is erősíthetik a társadalom tehervállaló készségét, akik – tudományos felkészültségük birtokában – a véleményformálók véleményét alakítják. A tudományok, az ideológiai nézetek termelőinek és közvetítőinek ugyanis megkülönböztetett a szerepük abban, hogy világosabb képünk legyen társadalmi feszültségeink, gondjaink valódi hátteréről, tényleges kiváltó okairól és feloldásuk lehetséges módjairól.

a) *Elmélet – politika – cselekvés*

A társadalom fejlődésében érvényesülő törvényszerűségek, átmeneti és tartós tendenciák elemzése mindenekelőtt *tudományos feladat.* Alapvető fontosságú azonban a *tudományos tapasztalatok feldolgozása az ideológiában* mint a politikai cselekvésre ható sajátos *közvetítőrendszerben.*

A nemzetközi méretekben élesebbé váló ideológiai konfrontáció középpontjában az ún. *rendszer-vita* áll. A polgári pluralizmus különböző koncepciói hazai ideológiai életünkre is hatást gyakorolnak. E nézetekkel elméleti álláspontunk szilárd rögzítése mellett vitatkozunk. A *vitában sem kerekedhetünk azonban felül csupán a*

polgári társadalom egyszerű tagadásával, ha saját pozitív koncepciónkat nem fejtjük ki.

A politikai rendszer továbbfejlesztésében alapkoncepciónk és célunk a marxi értelemben vett kommunista önigazgatás. Ennek az eszmének *elméleti kifejtésében* és gyakorlati megvalósításában *nagyok az elmaradásaink.*

Le kell számolnunk az egyoldalúságokkal: az irányítási centralizáció mindenhatóságába vetett hittel és az önigazgatást egyetlen kizárólagos formára leegyszerűsítő nézetekkel. Előrehaladásunk az önigazgatás felé hosszú történelmi folyamat. Jelenlegi fejlődési szakaszunkban azt kell vizsgálnunk, melyek az önigazgatás működőképes elvei és intézményei; *hogyan illeszthető össze a társadalom egészének irányítása a helyi autonómiákkal egy összetett, belsőleg differenciált irányítási intézményrendszerben.*

> Az intézményrendszer továbbfejlesztésekor tekintetbe kell vennünk, hogy a társadalmi érdekek és a különböző részérdekek természetüket tekintve nem függetlenek egymástól. A részérdekek szintézisén nyugvó társadalmi érdekek tartalmazzák a részérdekek egyes mozzanatait és fordítva, a részérdekek is hordozói társadalmi érdekmozzanatoknak. A társadalmi érdekek és a csoportérdekek a legkülönbözőbb módon ütközhetnek egymással, az érdekütközés még társadalmi érdekek között is fennáll.

Középpontba kell állítanunk a különböző közösségekben (munkahelyi közösségek, politikai közösségek, lakóhelyi közösségek, más közösségek) *cselekvő állampolgárt.* Ez a közösségi magatartásnak egyetlen olyan lehetséges módja, amelyben az egyén nem feloldódik a közösségben, elveszítve saját magát, hanem a közösségekben kifejtett tevékenységével saját magát gazdagítja és ezzel *gazdagítja a közösséget* is. Amikor tehát az állampolgárt a középpontba állítjuk, egyúttal meg kell teremtenünk azoknak a közösségeknek a kialakulási és működési lehetőségeit is, amelyek az állampolgári lét nélkülözhetetlen feltételei.

Az *önigazgatásra vonatkozó* koncepciónk hazai *sajátosságok közötti továbbfejlesztéséhez* nem nélkülözhetjük az alkotó gondolkodást serkentő társadalomtudományi vitákat. E téren a politika és a tudomány összefogása vezethet el *politikai ideológiánk közös műveléséhez* és gyakorlatba való átültetéséhez.

b) *A nemzedékek tapasztalatai*

Jelentősen megváltozott társadalmunk eltérő történelmi tapasztalatokat hordozó *generációs összetétele.* A dolgozó lakosság abszolút többségét alkotó nemzedék sok tekintetben különbözik attól, amely akár 10–15 éve még meghatározta a társadalom arculatát.

A mai fiatalabb nemzedék számára a szocializmus egészen más értelemmel bír, mint a *mai idős vagy akár középkorú népesség számára.* Ez utóbbiak számára a *szocializmus még mint elérendő cél jelent meg, s mint olyan eredmény, amelyet meg kell védeni. A fiatalok számára a mai társadalmi berendezkedés olyan természetes objektív adottság, adott keret, amelyen belül mozogni, érvényesülni, boldogulni akarnak.* A fiatalok által megfogalmazott célokat természetesen az egyéni boldogulás igénye jellemzi, boldogulásukat a fiatalok a fennálló társadalmi viszonyok között keresik. Ez nem azonos azzal, ami a mai idősebb vagy középkorú nemzedéket vezérli. A szocializmus mellett elkötelezett nagy többség tudatából is hiányzik az a típusú, érzelemmel átitatott elszántság, amely sajátja mindazoknak, akik személyes élményként élték át a tőkés kizsákmányolást és a fasiszta elnyomást.

A mai fiatal nemzedék a mindennapi életet is más dimenzióban látja, mint az idősek és a középkorúak. Lényegesen műveltebb, és műveltsége minőségében különbözik az idősebb nemzedékekétől. *Azonos problémafelvetésben más súlypontokat* fedez fel, és ennélfogva *más eszközökkel, más dinamizmussal* közelít azok megoldásához. Elméletileg képzettebb, de más irányú a képzettsége, és ezért másképpen fordítja le a gyakorlat nyelvére az elméleti problémákat csakúgy, ahogyan a gyakorlat által felvetett kérdésekre is más elméleti általánosítással válaszol, mint idősebb társa. Természetes hát, hogy törekvései különböznek az idősebb korosztályéitől.

Mindinkább *ezek a feltételek ideológiai munkánk számára,* s egyúttal *politikai cselekvésünk keretei is.* Ideológiai munkánk megújulásának a valóságos folyamatokban rejlő szükségleteket kell kielégítenie, e szükségletekre kell válaszolnia és egyúttal orientálnia kell a gyakorlati cselekvést.

c) *Ideológiánk megújulása*

A szocialista ideológia szükséges megújulását *csak a marxizmus–leninizmus alapján és keretében, az alkotó marxista gondolkodás útján tartjuk lehetségesnek.* Az elméleti munkával foglalkozók jogos igénye, hogy megfelelő mozgásteret és ösztönzést kapjanak az alkotó munkához, a problémák marxista szemléletű kritikai megközelítéséhez, az új kérdések felvetéséhez és megvitatásához.

Ma különösen időszerű feladat a *marxizmus–leninizmus hegemóniájának érvényesítése.* A szellemi élet egyes területein a marxizmus pozícióinak gyengülése, térvesztése és presztízsének csökkenése figyelhető meg, aminek fő oka az elméleti munka néhány területén évtizede érvényesülő stagnálás.

> Emiatt olyan helyzet alakult ki, hogy a nem marxista nézeteket, ezen belül valóságunk nem marxista – esetenként ellenzéki – kritikáját a társadalom egyes rétegeiben sok tekintetben nagyobb érdeklődés kíséri, mint valóságunk jelenlegi marxista – egyébként megoszló – értékelését.
>
> A politika és az ideológia területén dolgozók közös feladata és felelőssége ennek a tendenciának a megállítása és visszafordítása az alkotó marxista elméleti munkához szükséges légkör és feltételek kialakításával, az elméleti munka bátorságával, problémamegoldó teljesítményének növelésével, az ideológiai vitákban a marxizmus eszméinek megalapozottabb képviseletével.

Elméletileg is újragondolandó a *gazdaság* és az *ideológia,* az *érdekek* és az *értékek viszonya* a szocialista fejlődésben:

– még nem sikerült teljesen leküzdeni azokat a leegyszerűsítéseket, egyoldalú sablonokat, amelyek az ideológiát és az értékeket a gazdaságtól és az érdekektől utópisztikusan elszakítják;

– tapasztalható az is, hogy a korábbi egyoldalú, leegyszerűsítő gondolati sémákat másfajta, ugyancsak egyoldalú – ellentétes előjelű – gondolkodási sablonokkal, leegyszerűsítő klisékkel cserélik fel. Ilyen egyoldalú leegyszerűsítés például a gazdasági érdeknek, mint az állítólagos tiszta racionalitás kifejeződésének szembeállítása általában az ideológiai értékek illuzórikus és konzervatív szerepével;

– meghatározott társadalmi érdekeket tükröző ideológiai töltése

van a – napjainkban ható – neoliberális, neokonzervatív gazdasági filozófia azon tételének is, amely szerint az egyéni érdekek követéséből automatikusan következik a közjó.

Egyre nyilvánvalóbb, hogy egy *átfogó, jövőbe mutató, társadalmi céljainkat, az érdekek, értékek és célok prioritását elvileg és gyakorlatilag egyaránt világosan tisztázó társadalompolitikai koncepció kimunkálása nélkül sem hatékony gazdaságfejlesztési gyakorlat,* sem korszerű szocialista értékrendszer nem képzelhető el. A már korábban is említett társadalompolitikai koncepció fontos eleme:

– a gazdaságpolitika és a szociálpolitika koordinálása. Ez azonban nem korlátozódhat csupán a gazdaságpolitika társadalmi következményeinek utólagos korrekciójára, a foglalkoztatás- és szociálpolitikai ellentmondások mérséklésére;

– magában kell foglalnia a társadalmi célok és értékek rangsorolását, a gazdasági prioritások meghatározását, át kell fognia a munkamegosztás és a jövedelemelosztás kérdéseit, a munkajövedelmek, társadalmi juttatások szerkezetét és arányait, a társadalmi mobilitás lehetőségeit, a családi életkörülményeket befolyásoló feltételeket, az oktatás, a közművelődés, az egész egészségügy, a humán szolgáltató szféra rendszerét.

A társadalmi-politikai szemlélet fogyatékosságát az is mutatja, hogy *részintézkedések* sorozatának előkészítése folyik anélkül, hogy az egyes akciók közötti *összefüggéseket,* egymásra hatásukat, valamint a társadalomra gyakorolt együttes hatásukat *megfelelően felmérnék,* összehangolnák, rendszerben vizsgálnák. Fel kell ismernünk, hogy az ilyen gyakorlatban politikai veszélyek, komoly hibák lehetősége is rejlik.

d) *Közösségi értékek*

Gyakorlati-politikai és egyben elméleti-ideológiai feladat a közösségi értékek fejlesztése és érvényesítése.

Az áru- és pénzviszonyok szerepének viszonylagos növekedésével a szocialista gazdaságban megfogalmazódik az a kérdés: *lehetséges-e a modern árugazdaság és a közösségi értékek összekapcsolása?* Erre a kérdésre határozott igennel válaszolhatunk. Ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet azokra a nehézségekre, ellentmondásokra, konfliktusokra is, amelyek ebben a tekintetben a helyzetet jellemzik:

– Hosszú távon is számolni kell bizonyos individualizálódási folyamat kibontakozásával. A közösségi értékek erősítése nem jelenthet visszatérést a kollektivizmus szűk, a magánembert elnyelő vagy éppen formális értelmezéséhez, az egyéni lét szféráit bürokratikusan szabályozó és uniformizáló gyakorlatokhoz.

– *A szocialista közösség csak a fejlett és szuverén egyének szabad társulásaként, közösségi társadalmi integrálódásaként képzelhető el és fejleszthető ki.* Látni kell azt is, hogy ez csak a valóságos érdekviszonyokon és a tömegek tapasztalatain alakulhat ki.

– Meg kell találni a közösségi hagyományok különböző formáit (mozgalmi, helyi közösségek); szükség van felújításukra, a szabad társuláson nyugvó valóságos közösségek támogatására, a helyi közösségek önigazgatásának, nyilvánosságának és demokratikus társadalmi kontrolljának fejlesztésére. Ezen a téren különösen nagy károkat okozhat a kontroll bürokratikus értelmezése és gyakorlata.

– Kiemelkedő jelentősége van a közös érdekeltségen alapuló munkakollektívák közösségteremtő szerepe erősítésének.

– Megkülönböztetett figyelmet igényel az ifjúság társas-közösségi cselekvési kereteinek kibővítése.

Társadalompolitikai és gazdaságpolitikai döntéseinkben és cselekvéseinkben a *gazdasági racionalitás mellett mindig önálló szempontként kell mérlegelnünk* ezek várható hatását a társadalom közösségi viszonyaira. Nagyobb figyelmet kell fordítani az *egyén* és a *társadalom viszonyában* jelentkező konfliktusok feloldására, a társadalmi intézmények működésének demokratizmusára és társadalmi kontrolljára.

A közösségi értékek érvényesítése elsősorban *nem ideológiai feladat.* A gyakorlati közösségi viszonyok alakulása társadalompolitikai, gazdasági, jogpolitikai, oktatáspolitikai döntéseink és cselekvéseink egész rendszerétől függ. Ugyanakkor *nélkülözhetetlen* az ezzel kapcsolatos új kérdések és problémák elméleti átgondolása és ideológiai tisztázása, a közösségi értékek markánsabb ideológiai képviselete az individualisztikus tendenciákkal szemben.

> Arról van szó, hogy miképpen lehet megerősíteni társadalmunk pórusaiban, a mindennapi lét- és érintkezési viszonyokban a szolidaritás, az egymásra utaltság, az értelmes közösségi lét tapasztalatait s szaporítani maguknak a szabad társuláson nyugvó, valóságos közösségeknek a számát. Itt az elszigetelt és alkalmi beavatkozások és akciók hosszú távon aligha látsza-

nak célravezetőnek. Lehetetlen pl. a család megszilárdulásában bizakodni kizárólag speciális „családvédő" – s főként jogi – intézkedések révén, ha magának a családnak és tagjainak társadalmi környezete (a lakó- és munkahely, a helyi társadalom nyilvánossága, a közvélemény működése, az iskola légköre) dezintegrációs tüneteket mutat. De ugyanez mondható el a munkahelyi és az állampolgári közerkölcsről és a fegyelemről is. Valóságos közösségek nélkül nincs működő közvélemény, s ennek hiányában az egyén magára marad.

e) *Szövetségi politika – világnézeti vita*

Társadalmunk tudatvilágában ma egyidejűleg többféle világnézet hatása érvényesül. *Világnézeti szempontból* jelen vannak egyrészt a *marxizmus,* másrészt a nem marxista ideológiák, köztük a *vallásosság* különböző megnyilvánulási *formái,* ugyanakkor széles körben tapasztalható *világnézeti közömbösség és eklekticizmus is.*

A vallásos ideológia kezdeti nagyméretű térvesztése után napjainkban előtérbe került tartalmi változása, ideológiai alkalmazkodása az új társadalmi rendszerhez, valamint a vallásos világnézet terjesztése módszereinek finomodása.

Abból, hogy hazánkban a szocializmus építésében *különböző világnézetű rétegek tevékenykednek együtt,* s a vallás világnézeti jelenlétével a szocializmusban tartósan számolni kell, több feladat adódik:

– folytatni és fejleszteni kell azt a politikai gyakorlatot, amely a népi-nemzeti egység jegyében összefogja az ország minden konstruktív erejét, épít a hívők politikai támogatására is, keresi és feltárja azokat az érintkezési pontokat, amelyek a marxisták és a vallásos emberek közös cselekvését alapozzák meg;

– a politikai szövetség és a közös cselekvés nem szünteti meg a marxizmus és a különböző vallások világnézeti ellentéteit.

Az ideológiai munkában is fel kell készülni saját világnézetünk *aktív képviseletére* és a *világnézeti vitára:*

– az ideológiai munkában kiváltképpen arra kell törekedni, hogy a reális társadalomszemlélet kialakításával, a dialektikus materialista világnézet erősítésével tárjuk fel az emberek valóságos vi-

szonyait, mutassuk be e viszonyok alakításának lehetőségeit, érzékelhetővé téve, hogy az emberek képesek saját sorsuk alakítására;
– az emberek meglévő tapasztalataira támaszkodva mutassuk be valóságunk törvényszerűségeit, a tudatos, a mai kor követelményeihez igazodó cselekvés lehetőségeit és korlátait is.

A mindezeket tartalmazó *korszerű szocializmusfelfogás erősítésében* előtérbe kerül az ideológiai közvetítőrendszerek – ezen belül a tömegkommunikáció – feladata és felelőssége. Ez nemcsak a direkt ideológiai tevékenységben fejeződik ki, hanem sajátosan jelentkezik a hírközlés, a tájékoztatás ideológiai oldalában, a tudományos ismeretterjesztésben, a művészet területén (értékteremtés, értékközvetítés, kritika és reklám), a tömegkommunikáció szolgáltató és szórakoztató funkciójában. Ezeket a lehetőségeket még távolról sem használjuk ki eléggé a szocialista ideológia fejlesztése, erősítése és terjesztése érdekében.

4. Társadalom és politikai rendszer

Történelmi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy *változatlanul* a *politika kulcskérdése* a szocializmus fejlődése során is a *hatalom.* A marxisták kezdettől fogva nyíltan beszélnek a hatalomról mint a politikai tevékenység központi kérdéséről.

A néphatalom ma *feltétel* és *eszköz* a szocialista társadalom építéséhez. A hatalom *fő forrása a dolgozó tömegeknek a hatalomhoz való viszonya.* Ebből a szempontból két tényező kiemelkedő jelentőségű. Az egyik, hogy milyen a politika tartalma, a másik, hogy milyen a politikai *hatalom gyakorlásának módja.*

Politikánk meghatározó szerepéből következik, hogy a megvalósulását szolgáló politikai rendszer működése döntő módon kihat a társadalmi élet egészére.

A történelmi tapasztalatok azt mutatják: a népi hatalom legfontosabb feltétele, hogy a párt és a tömegek kapcsolata szerves és bizalomteli, élő, eleven, vagyis alkotó jellegű legyen. A párt csak akkor és úgy tudja szolgálni a haladás ügyét, a szocializmus objektív soron lévő és felismert feladatainak megoldását, ha a felelős útkeresés során képes a külső és a belső feltételeinkkel számoló, egységet teremtő programot adni, amelynek formálásában az emberek részt vesznek, ezért azt támogatják és sajátjuknak érzik.

a) *Szocializmus és pluralizmus*

Azáltal, hogy megszűntek az antagonisztikus osztályellentétek, s a szövetséges osztályok és rétegek legfőbb érdekei egyidejűleg érvényesíthetők, még nem tűntek el az érdekkülönbségek, és a fejlődés során újabb érdekkülönbségek és érdekellentétek keletkeznek. Elismerjük az *érdekek* tényleges *differenciáltságát és sokféleségét* társadalmunkban. Elismerjük annak *jogosultságát*, hogy az *egyének, közösségek, csoportok* kifejezzék és *érvényesítsék érdekeiket.*

> Az érdekütközésekből fakadó érdekkonfliktusok szabályozása olyan irányítási gyakorlatot feltételez, amelyben a részérdekek ütköztetése alapján feltárulhat a társadalmi érdekek tényleges tartalma, s amely a különböző érdektörekvések érvényesíthetőségét az így kimunkált társadalmi érdek érvényesítéséhez köti.

Az *érdektagoltság* nézetünk szerint nem zárja ki a *társadalom politikai egységének* lehetőségét, mindenekelőtt azért nem, mert a népi hatalom és a társadalmi tulajdon talaján alapvetően a közös érdekek a meghatározók. Ez a lehetőség nem valósul meg automatikusan. A politika és a kormányzás feladata, hogy megkeresse azokat a találkozási pontokat, amelyeken a *különböző érdekek közös erőfeszítésekké egyesülhetnek.*

A Magyar Szocialista Munkáspárt felismerte, hogy a társadalom érdekviszonyainak különbségei pluralizmust teremtenek. Kimondta, hogy a *marxizmus-leninizmus hegemóniájára törekszik*, ezért harcol, de ezzel együtt elismeri társadalmunkban *többféle ideológia*, nézet létezését.

A *pluralizmus* létét ismerte el pártunk akkor is, amikor a reformprogram kidolgozása során számolt az *érdekek sokféleségének* politikai következményeivel. A politika nem funkcionálhatna megfelelően, ha nem venné figyelembe az eltérő érdekeket, s azok tükröződését. *Nem következhet azonban ebből a hatalom megosztásával járó, vagy annak potenciális lehetőségét felidéző többpólusú, több hatalmi központú társadalom.*

Elégséges történelmi, jelenbeli tapasztalatunk van arra, hogy a hatalmat egy olyan sokféleképpen fejlődő intézményrendszerben kell gyakorolni, amelyben a párt vezet, de a hatalom gyakorlását – együttműködve a társadalom különböző csoportjaival – megosztja.

A párt feladata, hogy vezető szerepet töltsön be, együttműködésben a társadalom különböző szervezeteivel. Ez épít a társadalom differenciált politikai mozgására, hasznosítja a társadalmi csoportok sajátos arculatú szerveződését, akár felülről, akár alulról kezdeményezzék is azt. Politikai rendszerünk integrálni képes a haladás érdekében jelentkező önszerveződést is.

b) *Demokrácia – önigazgatás*

A *szocializmus* – lényegéből következően – *demokratikus hatalom.* S ha ez az eszme sérelmet szenved, akkor a szocializmus építése látja kárát. *Ezért a demokrácia fejlesztése a szocializmus építésének törvényszerűsége.*

Történelmi tapasztalatokból tudjuk, hogy ha a demokratizmus csorbát szenved, az intézményrendszer megcsontosodik, vagy esetleg hibásan épül fel, akkor ezáltal torzul a párt politikája, s ez létrehozhat olyan helyzetet, amikor a politikai hatalom alapvető bázisa és a párt kölcsönösen nem érti meg egymást. Ebben az esetben a szervezett ellenséges erők a szocializmussal szemben kihasználhatják a tömegek mozgását.

A hatalomgyakorlás útja: a szocialista demokrácia fejlődésével a *decentralizáció,* az *önigazgatás,* az *önkormányzat* fokozatos továbbépítése.

Számunkra a *demokrácia a népi hatalom szerveinek,* szervezeteinek az *egész közösség érdekeit szem előtt tartó működését* jelenti. Olyan szerves, ugyanakkor állandó mozgásban, fejlődésben lévő, egyre hatékonyabban funkcionáló társadalmi állapotot és folyamatot jelenít meg, amely egy új szocialista minőséget képviselő *népi, nemzeti közösség kialakítását* is *célozza.*

A szocialista demokrácia természetes tartalmának tekintjük az érdekek, a törekvések és a vélemények ütközését, ütköztetését az alternatívák megválasztásában.

A különböző alternatívák „mérkőzése" a társadalmi nyilvánosság kiszélesítését feltételezi, mert csak ez teremt lehetőséget a különböző érdektörekvések tartalmának, s az egyes döntési alternatívák tényleges társadalmi következményeinek

megismerésére. A nyilvánosság intézményeinek működtetése hozzájárul a különböző részérdekek közötti döntési konszenzus létrejöttéhez, ami a társadalmi érdekek alapját képezi.

A *társadalmi önigazgatás* olyan perspektíva, amely ugyan történelmi utunk végső eszményeként jelenik meg, ám fejlődésünk minden szakaszán e felé kell megtennünk azokat a lépéseket, amelyeknek feltételei megérlelődtek, illetve megteremtődtek. Ezért világos számunkra, hogy az önigazgatást *nem lehet egyetlen törvényhozási aktussal bevezetni.* Az MSZMP mindenkor kezdeményezője volt a társadalmi élet különböző területein önkormányzatok létrehozását ösztönző és támogató lépéseknek (szövetkezetek, tanácsok, oktatási intézmények, vállalati irányítási formák stb.).

Arra törekszünk, hogy a szocialista demokrácia intézmény- és eszközrendszere, működése legyen összhangban a társadalom belső szükségleteivel, segítse a társadalom előtt álló feladatok megoldását. Keressük ennek biztosítékait, perspektíváit, mai gyakorlati feladatait és a hatékonyabb formákat.

A szocializmus építésének mai történelmi időszakában *nem képzelhető el a több hatalmi pólusú politikai pluralizmus.* A szocialista tulajdonviszonyok eleve tartalmaznak az elkülönültségi viszonyok mellett közösségi elemeket, így ezen a bázison a gazdaság érdektagoltsága nem fejeződik ki szuverén érdekcsoportok egymással szemben álló politikai érdekeiben. A szocializmus alapviszonyaitól ezért idegen a több hatalmi pólusú érdekkifejeződés intézménye, ugyanakkor e viszonyok egyenesen feltételezik a differenciált érdekek kifejeződésének intézményeit az egy hatalmi központú politikai rendszerben. Azért sem képzelhető el a több hatalmi pólus, mert a köztük folyó politikai harc alapjaiban osztaná meg a társadalmat, a többrétegű érdekeket kifejező politikai intézmények tevékenysége és együttműködése helyett.

Mindezekből következik, hogy számunkra továbbra sem minta vagy mérce a polgári demokrácia. A szocialista demokrácia továbbfejlesztése irányának változatlanul a marxi értelemben vett társadalmi önigazgatást tartjuk.

c) *Politika és nyilvánosság*

A *szocialista nyilvánosság* is a *politikai rendszer* egyik növekvő jelentőségű szervező elve.

A szocialista nyilvánosság egyidejűleg tartalmazza a politika, a kormányzat feletti kritika mozzanatát és a politikai rendszer iránti bizalmat. Nézetünk szerint a kritikai funkció nélkül nemcsak a nyilvánosság korlátozódik, hanem a hatalom is gyöngül. Nélküle nem történik meg egészséges formában a politika, a kormányzat és a társadalom egésze közötti információáramlás, aminek hiányában a társadalmi folyamatok irányított korrekciója késedelmet szenved vagy torzul. A nyilvánosság kritikai eleme a szocializmusban feltételezi a bizalmat. A kölcsönös bizalmat nemcsak a szocialista politika és állampolgári lét alapkövetelményének tartjuk, hanem a közügyek érdekében való alkotó nyilvános szereplés feltételének is.

A nyilvánosságon továbbá mi a szocializmus jobbítását szolgáló nézetek szétáradását, terjesztését, a tömegek és a vezetés jelentősen javuló tájékoztatását értjük.

Emellett a nyilvánosság más funkciókkal is rendelkezik: kritikai szféraként is fejlődik, és a különböző társadalmi erők mozgásának színtere. A nyilvánosság egyúttal a tömegek megnyerésének és befolyásolásának eszköze a különböző információs csatornák útján; miközben maga is politikai befolyással bír.

A szocialista nyilvánosság demokráciánk szerves része, magában foglalja a társadalom valamennyi funkcionáló szervezetét (természetesen ezek többek is, kevesebbek is a nyilvánosságnál), amelyek a társadalmi ügyekbe való szervezett, rendszeres és intézményes bekapcsolódás és véleménycsere eszközei és a tömegek aktív gyakorlati társadalmi tevékenységének területei.

A szocialista nyilvánosság *a közmegegyezés folyamatos biztosításának* egyik alapvető feltétele, és a szocialista berendezkedés társadalmi elfogadottságában különösen fontos szerepet játszik.

A szocialista nyilvánosság olyan *szerkezetében és szemléletében* vagyunk érdekeltek, amely *erősíti a társadalom tagjainak egymás és a közösség iránti felelősségét.* Különösen fontosnak tartjuk ennek érdekében, hogy a *tömegkommunikációban* – mint a közvélemény egyik legfontosabb kifejező és befolyásoló eszközében – eszméinket jobban vállaló, tradícióinkra is jobban támaszkodó, *önérzetesebb* stílus alakuljon ki.

A nyilvánosság a kollektív cselekvés tudati előkészítésének, megalapozásának leghatékonyabb formája, s egyben emelője. El kell érni, hogy *demokráciánk* természetes elemévé váljon a *véleménycsere, a polémia,* mint az érdekek feltárásának, szembesítésének, rangsorolásának nélkülözhetetlen eszköze. Célunk, hogy a társadalmi cselekvésre orientált vita, a pezsgő közszellem segítse a meghaladott elképzelések és gyakorlat kritikai felülvizsgálatát, szemléletünk, valóságismeretünk reális elemekkel való további gazdagítását. Ezért arra törekszünk, hogy a politikai rendszer intézményeiben *megjelenjenek a társadalomban létező nézetek* – ha azok nem egyeznek is egymással –, mert ez gazdagítja ismereteinket, hozzájárul a döntések megalapozottabbá tételéhez.

Ugyanakkor azt is természetes célunknak tartjuk, hogy érvekkel, meggyőző szóval erősítsük *a párt pozícióját, segítsük politikájának megvalósítását.* Meggyőződésünk, hogy a szocialista nyilvánosság alkotó működésének *kulcskérdése*, a *párton belüli nyilvánosság.* Erősítése váljék a közéleti nyilvánosság kibontakozásának hajtóerejévé.

d) *A megújuló párt a folyamatok élén*

Pártunk több mint három évtizede a megújuló folyamatok kezdeményezője. Ahhoz, hogy mindenkor a megújulás élén haladhasson, saját működésének és munkájának fejlesztése mellett folytonosan, támaszkodnia kell a szocialista politikai rendszer más intézményeinek demokratikus és cselekvő ténykedésére.

A párt befolyása a társadalom egészére csak akkor növekedhet, ha a párttagság fokozottabban vesz részt a döntések előkészítésében, ezért azonosul nemcsak a párt általános céljaival, hanem folyamatosan születő határozataival is.

E tekintetben nem lehetünk elégedettek. Az azonosulás problémái csökkentik a párthoz való tartozás, a párttagság vonzerejét, gyengítik a döntések megalapozottságát.

Nem tartjuk elegendőnek, ha a döntéseink szakmai szempontból alátámasztottak, de a párttagság, a tömegek nem azonosulnak velük, nem fogadják el azokat, vagy nem tudják megérteni a létrejöttüket kiváltó okokat. Nem elegendő a döntések elképzelhető legszélesebb körű demokratikus megvitatá-

sa sem, ha mindennek végeredményeként nem valósul meg az ügyet előre vivő tett!

A pártmunkában indokolatlan méretű és jellegű a határozatcentrikusság. Eluralkodott valamiféle misztifikálása a határozatoknak, mintha azok önmagukban bármit is megoldhatnának. Ez leszerelő, a cselekvést gátló vagy legalábbis fékező illúzió.

Lényeges, hogy *visszaszoruljon a hivatali jellegű munka,* erősödjön a párt tevékenységének mozgalmi jellege. Az *apparátus* elsősorban a helyzet vizsgálatával, a *gyakorlati munka segítésével foglalkozzon,* s a döntéseket a testületek hozzák.

Nem kielégítő, a valós pohtikai szükségletektől elmaradt az *alapszervezetek önállósága,* még saját tevékenységüket illetően is. Gyakran azt sem ők döntik el, hogy mivel foglalkozzanak, mit tűzzenek napirendre. Elengedhetetlennek tartjuk a pártalapszervezetek önállóságának növelését. Ez is az előfeltétele annak, hogy a *párttagság* alakító módon részt vehessen a döntések megszületésében és *önállóan, felelősséggel képviselje* a párt politikáját.

Nem tartható, hogy a helyi pártszervek, -szervezetek önállósága elmarad a helyi intézmények önállóságának mértékétől. Végig kell gondolni azt is, hogy a *demokratikus centralizmus értelmezése* sem lehet tértől és időtől független, hanem a mai követelményekhez kell igazítani.

A *párt fejlődésének, vezető szerepe* érvényesülésének, belső egységének ez ma a *kulcskérdése.*

e) *A párt viszonya a politikai rendszer más intézményeihez*

A szocializmus körülményei között, működésének hatékonysága szempontjából mindig is meghatározó a politikai rendszer egyéb intézményeinek viszonya a *párthoz* mint *társadalmunk politikai központjához.*

E kérdés ma a korábbinál összetettebb, átfogóbb, elvi megközelítést is kíván. Politikai rendszerünk strukturált, léteznek az érdekkifejezés intézményei. Az új szükségleteknek megfelelően azonban az intézményrendszert fejleszteni kell. Erre is gondolunk, amikor úgy fogalmazunk: az *egypártrendszer körülményei között szükségünk van arra, hogy önmagunk ellenzéke is legyünk,* értve ezen a

párton belüli demokratizmus erejét és a társadalmi érdekképviseleti szervek egyre markánsabbá váló politikát formáló szerepét is. Szükséges továbbhaladnunk a társadalmi szervek nagykorúsodásának útján. A szükséges széles körű társadalmi párbeszédet, érdekintegrálást csak a valóban működő, érdekképviseletet ellátó társadalmi szervezetek segíthetik elő. Ha a társadalmi szervezetek nem a valóságos érdekre épülnek, nem a tényleges érdekeltérések szerint differenciálódnak, az érdekkifejezés a formális szervezeteken *kívül,* politikailag nehezen kezelhetően történik.

Az államélet demokratizmusának, a közigazgatás korszerűsítésének kulcskérdése a párt és az állam (állami szervek) viszonyának alakítása.

> Helyes elvi pozíciónk ellenére a párt túlságosan mélyen beépül az állami döntési folyamatokba, ami ma még túlzott mértékben rányomja bélyegét az össztevékenységre. A pártnak meg kell szabadulnia az államigazgatási, gazdálkodói döntési jellegű feladatoktól, ezek ugyanis rontják a politikai irányítás hatékonyságát és szűkítik cselekvési lehetőségeit. Emiatt a párt nem érvényesítheti kellően társadalomirányító szerepét.

Változatlanul időszerű feladatnak tekintjük, hogy biztosítsuk az *országgyűlés* aktívabb tevékenységének lehetőségét. Kívánatos, hogy a parlamentben az eddiginél markánsabban jelenjenek meg a különböző létező érdekek, részérdekek, s ennek alapján ki lehessen dolgozni a párt politikájának alternatív lehetőségeit.

Át kell gondolni a párt és a *kormány* viszonyát, elemezni kell a jelenlegi gyakorlatot, s e gyakorlat változtatásával, nem csupán jogi szabályozásával, biztosítani kell a kormánynak mint *testületnek* önálló felelősséggel járó, a párt elvi politikájára épülő, de *saját, számonkérhető* programja alapján való hatékony működését.

A párt irányítás címén nem veheti át az *állami, társadalmi szervek* felelősségét és illetékességét, kívánatos, hogy a párt vezető szerepének érvényesítésében erősödjenek a politikai befolyás, az orientáció, az elvi iránymutatás elemei. Ez alapvetően fontos feltétele annak, hogy kibontakozzanak a *többi politikai intézmény és szervezet sajátos funkciói,* hatékonyabbá váljon a politikai intézményrendszer egészének működése. Ez másképpen nem képzelhető el, mint a párt mozgalmi-politikai jellegének erősítésével. Pusztán határozatokkal való irányítás helyett csakis az eleven mozgal-

mi-politikai gyakorlat lehet az a kohéziós erő, amely megteremti az öntevékenyen működő szervezetek munkájának összhangját.

A *Hazafias Népfront* a párt politikája alapján *önállóan* fejti ki tevékenységét. *A párt politikáját képviselők* a közös érdekeket, a közös nézőpontot keresik a népfrontban is. *Nem erőltetik a nézetazonosságot a részletkérdésekben, de a közös cselekvésre törekszenek a társadalomépítés alapvető kérdéseiben.* A közmegegyezés érdekében munkálkodnak, amely új gondok és feladatok megjelenésekor nem nélkülözheti a vitákat sem, épp a magasabb szinten megvalósuló újabb egység érdekében.

A népfrontmozgalom nagyobb és hatékonyabb szerepvállalása használ a párt és a társadalom kapcsolatának, javára válik a párttagok és a pártonkívüliek együttműködésének.

Kiteljesedő tevékenységével a népfront a nemzet túlnyomó többsége, a széles nyilvánosság számára tanúsítja, hogy a párt szövetségi politikája nem taktika, hanem a haladás állandó feltétele és tényezője.

Tovább javíthatná a mozgalom munkáját, növelné a politikai intézményrendszerben súlyát, ha alkotmányos szerepe konkrét jogszabályokban is rögzítve lenne a választási törvényhez hasonlóan.

Tovább kell erősíteni a *szakszervezetek* önállóságát, munkavállalói érdekvédelmi, érdekképviseleti szerepét. A szakszervezeteknek – a szakmai elemek mellett – nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a társadalmi kontroll funkciójának a gyakorlására.

A *KISZ* megalakulása óta alapvető kérdés, hogy miképpen tud egyaránt megfelelni a társadalom és az ifjúság igényeinek. Fontos tapasztalat, hogy funkcióit akkor képes eredményesen ellátni, ha tevékenysége illeszkedik a társadalmi fejlődés fő áramába, ugyanakkor vissza is hat a társadalmi folyamatokra, alakítja környezetét. A politikai rendszer demokratizálódását segíti, ha a KISZ tevékenységében rétegspecifikusan erősödik a politikai nevelő, értékközvetítő, a közéleti aktivitást, gyakorlati politizálást ösztönző és a fiatalok érdekeit képviselő és védő funkció.

Az *egyesületeknek* többmilliós a tagságuk. Nincs megoldva a politikai rendszerbe való integrálásuk, nem kiérlelt pártirányításuk tartalma és módja. Az egyesületek, szövetségek jelentős szerepet játszhatnak az önigazgatás, önkormányzat kibontakozásában.

★

Tapasztalataink, népünk boldogulása a bizonyítéka, hogy a szocializmus hazánkban valóság, de nem befejezett mű. Eddigi fejlődésünk gyötrelmei és vívmányai támasztják alá, hogy a szocializmus a legjobb lehetőség a magyar nemzet számára a további kibontakozáshoz. A céljaink ennek megfelelően szocialista távlatot vetítenek elénk. A lehetőségek és a célok összekapcsolására pedig pártunknak – a néppel való közmegegyezésben – megfelelő programja van.

TARTALOM

Ajánlás 3

BEVEZETŐ 5

A tanácskozásról 5
Az összefoglalás szükségéről 6

I. Történelmi utunk – tapasztalatok, következtetések 9

1. Folytonosság – szakítás – megújulás 9
2. Nemzeti talajon – a világszocializmus részeként 11
3. Történelmünk és a közgondolkodás 14

II. Szocializmus és reformfolyamatok 16

1. *Társadalmi-gazdasági feszültségpontjaink* 16

a) A gazdaság hatékonyságának problémái 17
- Tulajdonviszonyok – vállalkozás 17
- Tudatosság és spontaneitás (terv és piac) 19
- Szerkezetátalakítás és mobilizáció 22
- Műszaki fejlesztés – társadalmi haladás 23
- Munkakultúra és differenciálás 24

b) Szociális ellentmondások 26
c) Az értéktudat problémái 30
d) Nemzetközi feltételek – nemzetközi hatások 33

2. *Válaszunk: a reform* 36

a) Nézetek és viták 37
b) Az útkeresés dilemmái: folyamatos reform vagy radikalizmus 38
c) Megoldás: szerves reform 39

3. *Ideológiai kihívások – új feladatok* 41

a) Elmélet – politika – cselekvés 41

b) A nemzedékek tapasztalatai 43
c) Ideológiánk megújulása 44
d) Közösségi értékek 45
e) Szövetségi politika – világnézeti vita 47

4. *Társadalom és politikai rendszer* 48

a) Szocializmus és pluralizmus 49
b) Demokrácia – önigazgatás 50
c) Politika és nyilvánosság 52
d) A megújuló párt a folyamatok élén 53
e) A párt viszonya a politikai rendszer más intézményeihez 54

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szikra Lapnyomda (87—0783)
Felelős vezető Csöndes Zoltán vezérigazgató
A kötetet Nyirő József szerkesztette
A borító és a tipográfia Lövey Mihály munkája
Műszaki vezető Bereczki Gábor
Terjedelme 4,6 (A/5) ív

6,— Ft